

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

**ROMOVÉ JAKO OBJEKT SOCIÁLNĚVĚDNÍCH
VÝZKUMŮ**

ROMA AS THE TOPIC OF SOCIAL RESEARCH

Bakalářská diplomová práce

Jana Kudláčková

Vedoucí bakalářské diplomové práce: PhDr. Daniel Topinka, PhD.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 30. března 2010

Obsah

<u>Úvod</u>	5
<u>1 Přístupy ve výzkumech</u>	6
1.1 Multikulturalismus dle Briana Faye (1996).....	6
1.1.1 Dvanáct zásad multikulturní filozofie sociální vědy.....	7
1.2 Rozlišení přístupů dle Hirta a Jakoubka (2006).....	10
1.2.1 Esencialistická perspektiva.....	11
1.2.2 Sociologická perspektiva.....	12
1.2.3 Kombinace esencialistické a sociologické perspektivy	13
1.2.4 Sociální konstruktivismus.....	14
1.3 Přístupy ve výzkumech z pohledu jednotlivých věd.....	14
<u>2 Rozlišení analytických a lidových modelů</u>	17
2.1 Lidový model.....	17
2.2 Analytický model.....	19
2.3 Rozlišení analytických a lidových modelů Roma z pohledu jednotlivých věd.....	21
<u>3 Sociální kategorizace: sociální skupiny, kategorie a sítě</u>	23
3.1 Sociální kategorizace z pohledu jednotlivých věd.....	25
<u>4 Témata výzkumů zabývajících se Romy</u>	27
4.1 Sociální exkluze.....	29
4.1.1 Prostor a sociální exkluze (situace v České republice).....	30
4.1.2 Faktory sociálního vyloučení.....	31
4.1.3 Dimenze sociálního vyloučení.....	32
Ekonomické vyloučení.....	32
Politické vyloučení.....	33
Sociální dimenze sociálního vyloučení.....	34
Symbolické vyloučení.....	34
4.1.4 Sociální vyloučení z pohledu jednotlivých věd.....	35
4.2 Romská migrace.....	38
4.2.1 Romské migrace ze Slovenské do České republiky	39
Ilegální migranti.....	40
Pracovní (ekonomická) migrace.....	41
Azylová migrace.....	42
4.2.2 Romská emigrace z České republiky.....	43
4.2.3 Romská migrace z pohledu jednotlivých věd.....	44
<u>5 Výzkumné cíle, používaná metodologie a závěry výzkumů z pohledu jednotlivých věd</u>	47
<u>Závěr</u>	51

<u>Seznam použitých zdrojů.....</u>	<u>54</u>
<u>Anotace</u>	<u>56</u>
Anotace	57
Přílohy	
1. Seznam použitých výzkumů.....	59

Seznam tabulek:

-	
Tabulka č.1 – Dodržování Fayových zásad multikulturní vědy a preference přístupů definovaných Hirtem, Jakoubkem dle jednotlivých věd	16
Tabulka č.2 – Rozlišení analytických a lidových modelů Roma dle jednotlivých věd.....	22
Tabulka č.3 – Sociální kategorizace dle jednotlivých věd.....	24
Tabulka č. 4 – Témata výzkumů zabývajících se Romy dle jednotlivých věd.....	28
Tabulka č. 5 – Sociální vyloučení dle jednotlivých věd.....	38
Tabulka č. 6 – Romská migrace dle jednotlivých věd.....	47
Tabulka č. 7 – Výzkumné cíle, metody a závěry výzkumů dle jednotlivých věd.....	50

Úvod

Původně jsem chtěla napsat svou práci o některé méně známé menšině. Při vyhledávání materiálů jsem však stále narážela prakticky jen na výzkumy o Romech. S každým dalším nalezeným výzkumem mě stále více napadaly otázky: Lze se vůbec v takovém množství výzkumů z různých věd orientovat? V čem se vlastně liší přístupy jednotlivých věd? A je možné je mezi sebou porovnávat? Nakonec se na tyto otázky snaží odpovědět právě má práce.

Mým cílem tedy není komparace výzkumů jako taková. Práce je zaměřena na posouzení toho, zda je taková komparace vůbec možná. Z tohoto důvodu se v následujících kapitolách prvotně zabývám rozlišením základních výzkumných přístupů a definováním cílové skupiny tj. romské minority, neboť se domnívám, že obě dvě výše zmíněné kategorie mají na celkovém charakteru výzkumů největší podíl.

Jako dělení, které mi pomohlo jednoduše, avšak smysluplně, rozlišovat mezi jednotlivými definicemi Romů jsem zvolila členění na analytické a lidové modely Romů a dále sociální kategorizaci tzn. sociální kategorie, skupiny a sítě.

Dále se zabývám jednotlivými tématy výzkumů, nejčastějším z nich, tj. sociální exkluzi a romské migraci, jsou věnovány samostatné kapitoly.

Poslední kapitola se zabývá porovnáváním cílů výzkumu, metodologie a charakterem prezentace zjištěných výsledků.

Všechny výše uvedené kategorie byly sledovány u padesáti sociálněvědních výzkumů zabývajících se Romy. Jednotlivé výzkumy byly roztříděny dle konkrétních oborů. Zobecněné výsledky sledovaných kategorií z pohledu jednotlivých věd jsou pro větší přehlednost řazeny za jejich teoretickým vymezením, tedy vždy v poslední části kapitoly.

1 Přístupy ve výzkumech

Následující kapitoly se zabývají konkrétními přístupy uplatňovanými ve výzkumech o romské populaci, tzn. zabývají se základní optikou, kterou jednotlivé vědy nazírají na romskou populaci a pomocí níž k Romům ve svých výzkumech přistupují.

První kapitola shrnuje multikulturní zásady v sociálních vědách Briana Faye, kapitola druhá popisuje jednotlivé výzkumné přístupy, které v současných výzkumech o romské populaci považují Hirt a Jakoubek za aktuální. Samotné dodržování Fayových zásad a preference konkrétních přístupů jednotlivými vědami je sledováno v třetí kapitole této části.

1.1 Multikulturalismus dle Briana Faye (1996)

Fay (1996) se snaží na sociální vědy nahlížet novou „multikulturní“ optikou, která si v těchto vědách klade nové dotazy a zpochybňuje zažité pohledy na otázky sdílení světa a odlišné pohledy na něj.

Brian Fay(1996) ve své knize Současná filosofie sociálních věd zmiňuje ústup pozitivistického přístupu ve vědě, který vyhrazoval vědeckému poznání výsostné postavení a který se příliš neosvědčil a byl nahrazen spíše perspektivismem.

„Perspektivismus tvrdí, že každé epistemologické snažení – vědu nevyjímaje – vychází z hlediska definovaného jeho vlastními intelektuálními a politickými závazky a zájmy. Podle perspektivismu nemůžeme „přímo“ proniknout do ničeho, a už vůbec ne do reality.“ (Fay 1996, s. 12) Také perspektivismus byl posléze některými autory upuštěn a jeho místo nahradil relativismus, který se vyhraňuje více než perspektivismus a říká: „že jelikož každý poznávací akt nutně probíhá v určité perspektivě, neexistuje racionální základ, na němž by bylo možno posoudit jednu perspektivu jako lepší než jinou.“ (Fay 1996, s. 12).

Relativismus tak svým založením úzce souvisí s multikulturalismem, který „jako by tvrdil, že abychom někoho znali, musíme jím být.“ (Fay 1996, s.

15) Touto definicí však dochází k popření možností sociálních věd zkoumat sociálněvědní problematiku jako takovou. Nehledě na to, že: „Jak multikulturalismus chápaný jako oslava rozdílnosti, tak relativismus v jeho pozadí zásadním způsobem zpochybňují snahu porozumět jiným.“ (Fay 1996, s. 15)

Fay (1996) si však nemyslí, že koncepty relativismu i multikulturalismu jsou pro další práci v sociálních vědách naprosto scestné. Ve své podstatě jsou tyto koncepty správné. Proto si Fay (1996) také nemyslí, že by neměla být v současnosti nejspíše hlavní filosofickou otázkou sociálních věd: „zda je sociální zkoumání vědecké, nýbrž zda je možno porozumět jiným – zejména jiným, kteří jsou odlišní -, a pakliže ano, co takové porozumění obnáší.“ (Fay 1996, s. 15)

Objevuje se zde proto jakási snaha změnit významy termínů jako relativismus a multikulturalismus. „Nejběžnější koncepce relativismu a multikulturalismu zdůrazňují rozdílnost, kulturní integritu a odpor ke kulturnímu ovládnutí; pohybují se v rigidních dualistických kategoriích „já“ versus „jiný“, „my“ versus „oni“, „stejnost“ rozdílnost“, „asimilace“ versus „separace“ a „vlastní“ versus „cizí“. (Fay 1996, s. 18) Fay se proto snaží o nahrazení stávajícího dualistického uspořádání, uspořádáním spíše dialektickým.

Zásady multikulturní filozofie sociální vědy shrnul Fay (1996) do dvanácti stručných bodů.

1.1.1 Dvanáct zásad multikulturní filozofie sociální vědy

1. „Dejte si pozor na dichotomie. Vyhýbejte se škodlivým dualismům. Myslete dialekticky“ (Fay1996, s.285).

Fay opakovaně zpochybňuje dualistický způsob myšlení, který ve filozofii sociálních věd převládá. Za jeho největší negativum Fay (1996) považuje přístup k otázkám z hlediska „buď a nebo“, načež se zvolená odpověď obhajuje jako jediná správná. Dle Faye (1996) však pojmy nejsou

ve vztahu naprostého antagonismu, jsou hluboce propojeny a potřebují si navzájem vypůjčit některé své pohledy, aby mohli vést k adekvátnímu pochopení věci.

2. „Neuvažujte o jiném člověku jako o Jiném. Podobnost a rozdílnost chápejte jako spřízněné pojmy, které se navzájem předpokládají“ (Fay1996, s.285).

Rozdílnost a podobnost jsou dvě strany téže mince, Fay (1996) upozorňuje na to, že rozdílnost je často zveličována a na podobnost se zapomíná a to i přesto, že se jedná o pojmy, které se navzájem potřebují.

3. „Překročte falešnou volbu mezi univerzalizmem a partikularismem, asimilací a separací. Nesnažte se překonávat ani upevňovat rozdíly a místo toho pomocí těchto rozdílů rozvíjejte interakci s těmi, kdo se odlišují, abyste se vzájemně učili a rostli“ (Fay1996, s.285).

4. „Myslete procesionálně nikoli substančně (tj. z hlediska dějovosti, kterou lze vyjádřit slovesy, spíše než z hlediska statického trvání, které postihují podstatná jména). Jako neodmyslitelný prvek zahrňte do všech sociálních entit čas. Vnímejte všude pohyb – transformaci, vývoj, změnu“ (Fay1996, s.286).

Kultura a společnost jsou, dle Faye (1996), často chápány jako objekty s pevnou strukturou a jasně definovanými hranicemi a takto vymezené svádějí spíše k synchronnímu než diachronnímu chápání interakcí a praktik. Fay (1996) upozorňuje na to, že lidské bytosti jsou nepřetržité procesy činností a k jako takovým by k nim mělo být přistupováno.

5. „Trvejte na aktivním přístupu těch, které zkoumáte“ (Fay1996, s.286).

Tímto bodem klade Fay (1996) důraz na lidskou individualitu, odmítá vnímat lidi jako navzájem nahraditelné jednotky, které svým chováním pouze vyplňují určité role v systému. Lidé se vyvíjejí, stará pravidla uplatňují v nových situacích, přizpůsobují se, mění a tvoří.

6. „Nezapomínejte, že aktéři mohou být aktéry jenom díky své situovanosti v systémech, které je zároveň zmocňují i omezují“ (Fay1996, s.287).

Jednající lidé mohou podléhat různým omezením ze strany jiným, ale i ze strany systému významů a moci, v němž existují. „Kultura a společnost omezují a umožňují zároveň – a někdy umožňují tím, že omezují“ (Fay, s.287)

7. „Ať už se snažíte pochopit jakékoli jednání nebo jeho výsledek, vždy počítejte s tím, že se za ním skrývá více poznání“ (Fay1996, s.287).

8. „Nepojímejte společnosti jako integrální, navzájem oddělené monády a jiné lidi jen jak příslušníky určité kultury či skupiny. Všimněte si hranic, na nichž se různí lidé navzájem obrušují a mění. Soustřeďte se na míšence všeho druhu. Věnujte pozornost vnitřnímu napětí, i odporu, boji, neschopnosti centra ustálit a kontrolovat lidi na periferii. Ve všem hledejte nejednoznačnost, rozpolcenost, rozpornost“ (Fay1996, s.287).

Fay (1996) kritizuje představu, že se jedna spolčenost rovná jedné kultuře a tedy jednomu souboru konstitutivních významů. Zejména dnes, kdy i na nejizolovanější společnosti působí např. globální ekonomika, je nemožné najít konkrétní společnost, kterou lze prohlásit za homogenní.

9. „Buďte si vědomi role, již ve vašich možnostech hraje minulost. Nezapomínejte ale, že také vy děláte z minulosti to, co je“ (Fay1996, s.288).

Minulost v přítomnosti přežívá např. skrze tradice nebo v následcích, které doznívají ještě dlouho po vykonaném činu. Každé jednání se k minulosti ohlíží, neboť právě v ní hledá motivaci a vysvětlení (Fay 1996)

10. „Všimněte si historické a kulturní zakotvenosti sociálně vědného poznání. Počítejte s tím, že naše dnešní znalosti zastarají v důsledku konceptuálních i jiných změn v našem životě i v životě těch, které studujeme“ (Fay1996, s.288).

Fay (1996) se domnívá, že jakákoli snaha odhalit v lidském chování neustále se opakující kauzální vzorce a obecné zákony je v podstatě zbytečná, neboť takové zákony by byli natolik abstraktní, že by na většinu otázek sociálních věd nebyli schopni odpovědět.

11. „Neskrývejte se za iluzorní fasádu neutrality, abyste sebe nebo jiné přesvědčili o své objektivitě. Hlaste se k intelektuální výbavě, již si do studia jiných přinášíte, dávejte si pozor na to jak měníte ty, s nimiž jste v interakci, a své hodnocení toho, co dělají jiní, uvádějte explicitně. Vždy to, ale dělejte v souladu s co nejpečlivěji zjištěnými fakty a s odpovědností vůči těm, pro které a o nichž píšete. Vyhledávejte kritiku“ (Fay1996, s.289).

Fay (1996) se domnívá, že objektivita vyžaduje poctivost a odpovědnost, nikoli neutralitu. Vzhledem k tomu, že každý etnografický výzkum předpokládá interakci pozorovaných s pozorovateli, při níž nutně dojde k jejich vzájemnému ovlivnění, výše zmíněná neutralita by mohla vyloučit kritické soudy, jež jsou často, pro pochopení jiných, nezbytné.

12. „Přijímat a oslavovat rozdílnost nestačí. Aktivně se s jinými střetávejte“ (Fay1996, s.289).

V souvislosti s tímto bodem Fay(1996) odvolává především na kritické hodnocení, neboť nelze přijmout vše co dělají jiní, stejně jako nelze akceptovat vše co děláme „my“. Za špatný přístup považuje také prosté uznání toho co dělají druzí, protože uznání není cílem. „Cílem sociální vědy chápané z multikulturní perspektivy je interakce a růst“ (Fay1996, s.289).

1.2 Rozlišení přístupů dle Hirta a Jakoubka (2006)

Za převládající trendy v dosavadním zaměření výzkumů o Romech považují Hirt s Jakoubkem (2006) tři resp. čtyři modelové perspektivy. Jmenovitě se jedná o perspektivu esencialistickou, sociologickou, kombinaci obou zmíněných a sociální konstruktivismus. Uvedené perspektivy se v oblasti sociálněvědních výzkumů promítají, jak v teoretických a

metodologických východiscích, tak i, z těchto východisek vyplívajících, výzkumných závěrech.

1.2.1 Esencialistická perspektiva

Esencialistická perspektiva chápe Romy jako svébytné etnikum, sourodou skupinu vyznačující se kulturní a fyzionomickou specifičností, jejíž členové jsou mezi sebou spojeni poutem kolektivní identity. K romství je zde přístupováno jako k určité vrozené kvalitě, jež je získána narozením a dále rodově předávána. Z představy esencialismu předpokládajícího homologii rasy, kultury a identity čerpají především výzkumy inspirované multikulturalismem, romistikou a etnopolitikou (Hirt, Jakoubek 2006).

„Zmíněné obory přikládají kulturním diferencím ontologickou platnost, přičemž zpravidla tyto difference mylně ztotožňuje s hranicemi určitého fyzionomického typu rétoricky traktovaného jako etnická skupina“ (Hirt, Jakoubek 2006, s.66).

Na kulturní podobnost je tak usuzováno především u lidí, kteří podobně vypadají. Z tohoto důvodu lze označit esencialistickou perspektivu za diskriminační vůči Romům, kteří se za Romy nepovažují (Hirt, Jakoubek 2006).

Tradičním závěrem esencialistických výzkumů jsou, jak soubory folklórních projevů a tradic, které jsou chápány a později označeny za tradiční etnickou kulturu, tak i etnický jazyk. Za etnický jazyk je považován jazyk romský, ovšem je opět připisován všem Romům pouze na základě jejich fyzionomie (Hirt, Jakoubek 2006).

Podle Hirta s Jakoubkem (2006) se etnická kultura ani etnický jazyk nekryje s kulturními a jazykovými praktikami vyskytujícími se v prostředí romských lokalit. Autoři (Hirt, Jakoubek 2006) obviňují badatele, že výrazně selektivně vybrané kulturní a jazykové prvky vytrhávají z kontextu sociálních struktur romských lokalit a teprve ex-post stanovují jako folklór, který je opět přisuzován všem Romům.

Autoři, zabývající se konceptem esencialismu, spatřují jeho základní problém v tom, že vědci, ať už vědomě či nevědomě přijali tuto ideologii, čímž přijali pohled těch, které zkoumají (Ferencová in Růžička 2005). „Těmto vědcům vlastně splynuly lidové i analytické modely reality“ (Lawless in Růžička 2005, s.236). „Jinými slovy jim splynuly kategorie praxe a analýzy“ (Brubaker, Cooper in Růžička 2005, s.236).

Růžička s Henigem (2005) upozorňují na paradox, který se vyskytuje při pokusu aplikovat tyto přístupy např. při studiu sociální exkluze. Esencialismus v sociálních interakčních polích rýsuje pevné hranice, které později jasně odlišují etnické skupiny na základě jejich domnělé esence. Sociální praxí (a mnohdy i sociální politikou) tak vlastně vznikají nepřekročitelné hranice. „Jeden z diskursivních momentů, který se také podílí na exkluzi, vyvěrá ze sociální reprodukce komonsenzuálního laického vědění, většinou svou povahou esencialistického. Vědecký diskurz, který k esencialistickým kategoriím nepřistupuje kriticky, resp. který je (i s jejich významy) nereflexivně z lidového diskurzu přejímá, se, byť možná nevědomky, na sociální (re)produkci a reifikaci esenciálních sociálních kategorií podílí. Sám se tím podílí na procesu sociální exkluze“ (Růžička, Henig 2005, s.236).

1.2.2 Sociologická perspektiva

Výzkumy romské populace, na které je v současné době v České republice, nahlíženo sociologickou perspektivou se převážně zaměřují na problém chudoby, diskriminace a segregace stigmatizovaných osob, rodin a sídel. Zmíněné témata obvykle čerpají z konceptů sociálního vyloučení, underclassu a sociální marginalizace (Hirt, Jakoubek 2006).

„Metodologicky se takto orientované výzkumy opírají převážně buď o externí kvantitativní ukazatele socio-ekonomického či demografického charakteru, jako je míra nezaměstnanosti, čistý měsíční příjem apod. nebo o distanční sociologické metody využívající dotazníková šetření resp.

strukturované rozhovory zaměřené převážně na oblast postojů a hodnotových orientací. Tématem takových výzkumů bývají např. postoje romské populace k formálnímu vzdělávání apod.“ (Hirt, Jakoubek 2006, s. 67).

Největším úskalím takto orientovaných výzkumů bývá, již klasicky, sběr dat, neboť ověřené sociologické metody sběru v romských lokalitách často selhávají.

Dalším nedostatkem bádání je nedostatečný důraz na specifické sociální struktury sdílené v kontextu vyloučených lokalit, od nichž se dále odvíjejí životní strategie aktérů. Výzkumy se často zabývají pouze vnějšími faktory sociálního vyloučení a sociální vzorce stejně jako principy sociální organizace (tedy vnitřní faktory), které jsou předávány uvnitř vyloučených lokalit opomíjejí. „Přičemž tyto činitele se na udržování segregace, podílejí přinejmenším stejně výrazně jako faktory vnější nehledě na skutečnost, že postoje a hodnotové orientace sociálně vyloučených osob a rodin se utvářejí právě v kontextu těchto specifických socio-kulturních podmínek“ (Hirt, Jakoubek 2006, s.67).

1.2.3 Kombinace esencialistické a sociologické perspektivy

Kombinaci obou výše zmíněných perspektiv považují Hirt s Jakoubkem (2006) v současné době za nejčastější. Obvykle k ní dochází tak, že data získaná sociologickými postupy jsou následně nereflektovaně generalizována na romskou populaci vymezenou dle esencialistické perspektivy. V důsledku této perspektivy tak dochází k tomu, že např. kulturní vzorce sdílené v určité sociálně vyloučené romské lokalitě jsou přisouzeny všem těm, které esencialistická perspektiva považuje za Romy, a to i přesto, že se jedná o vzorce, které jsou přímo vázány na konkrétní prostředí, nikoli na „sdílenou představu Roma“ (Hirt, Jakoubek 2006).

„Než zkrátka vytvoříme hezkou tabulku s kvantitativními údaji obsahující např. věkovou či vzdělanostní strukturu Romů, musíme exaktně vymezit kritéria příslušnosti k dané sociální kategorii a nespoléhat se na to,

že každý tak nějak ví, kdo do „minority“ patří“ (Hirt, Jakoubek 2006, s.67). Jedině tak lze zabránit tomu, aby se do vědeckých analýz nepozorovaně dostaly nepřijatelné esencialistické předpoklady.

Pro potřebu sociálněvědních výzkumů navrhují Hirt s Jakoubem přístup sociálního konstruktivismu¹ (Hirt, Jakoubek 2006).

1.2.4 Sociální konstruktivismus

Základním východiskem sociálního konstruktivismu je teze, že „volbou kategorií a jednotek volíme i problémy, které se jejich prizmatem vyjeví“ (Hirt, Jakoubek 2006, s.68). „Fakta jsou tvořena až na půdě vědomí poznávajícího subjektu, resp. v kontextu interakce jednajících subjektů (aktérů), čili v rámci konkrétních diskurzivních podmínek“ (Hirt, Jakoubek 2006, s.69). Předmětem takto pojatých výzkumů pak nejsou Romové, v tom smyslu jak jsou obvykle chápáni, ale celá struktura vztahů, situací a podmínek v nichž se odvíjí jejich praktické jednání (Hirt, Jakoubek 2006).

1.3 Přístupy ve výzkumech z pohledu jednotlivých věd

Až na antropologii a do jisté míry i sociologii², vědy multikulturní zásady dle Faye (1996) z velké části nedodržují. Jako nejvíce problematický se jeví první bod Fayových zásad o používání resp. nepoužívání dualistických kategorií. Ve výzkumech převažují dichotomické kategorie, založené na etnické definici situace tzn. majorita vs. minorita, společnost vs. Romové apod. Hirt, Jakoubek (2006) a Růžička, Henig (2005) se domnívají, že takto definované kategorie spíše zakládají a utvrzují segregační podmínky, než aby přispívali k jejich minimalizaci. Autoři (Hirt, Jakoubek 2006, Růžička, Henig 2005) se shodují, že by se duální koncepty, spíše než nástrojem analýzy, měly stát jejím předmětem.

¹ Perspektiva sociálního konstruktivismu tak, jak ji vymezují Hirt, Jakoubek (2006), se potýká s kritikou části akademické obce např. (1) BARŠA, P. „Konstruktivismus a politika identity“ Ústav politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. 2009, (2) ELŠÍK, V. „Romové, etnicita a radikální konstruktivisté“ Praha, 2005.

² Jedná se přibližně o polovinu sociologických výzkumů.

Nedodržení prvního bodu se výzkumy dostávají do rozporu hned s několika dalšími Fayovými zásadami, konkrétně s bodem č.3 a č.8. Nutno dodat, že některé Fayovy zásady jsou z výzkumných zpráv těžko zjistitelné.

Je otázkou do jaké míry je relevantní sledovat Fayovy zásady multikulturního přístupu u oborů demografie a historie, které svou povahou ani nemohou kandidovat na to stát se multikulturní vědou tak jak ji Fay (1996) vymezuje.

Co se týče přístupů definovaných Hirtem a Jakoubkem (2006) byl čistě esencialistický přístup zaznamenána pouze u oboru romistika. Výzkumy se týkaly používání romského jazyka a genderovou rolí romských žen.

Kombinace esencialistické a sociologické perspektivy se objevuje u výzkumů z oborů sociální politiky a sociologie. Zpravidla se jedná o výzkumy, týkající se sociálního vyloučení Romů z určité lokality jejichž výsledky jsou zobecněny na všechny sociálně vyloučené lokality např. výzkumy týkající se postojů ke vzdělávání prováděné v konkrétní sociální lokalitě byly zobecněny na postoje ke vzdělávání všech Romů, výzkumy naprosto ignorovaly možné specifické vzorce chování a postoje sdílené uvnitř sociálně vyloučených lokalit (více k vnitřním faktorům sociálního vyloučení kapitola 4.1 Sociální exkluze).

Přístup sociálního konstruktivismu, tak jak navrhuje Hirt, Jakoubek (2006) využívají antropologické výzkumy. V této souvislosti je důležité zmínit, že většina antropologických výzkumů pochází z katedry antropologie v Plzni, kde oba autoři působí.

Zbývající vědy uplatňují sociologickou perspektivu, ačkoliv se u ní více či méně potýkají s problémy definovanými Hirtem, Jakoubkem (2006) (viz. kapitola 1.2.2 Sociologická perspektiva).

Tabulka č.1 – Dodržování Fayových zásad multikulturní vědy a preference přístupů definovaných Hirtem, Jakoubkem z pohledu jednotlivých věd

	Dodržování zásad multikulturalismu dle Faye	Výzkumné perspektivy dle Hirta a Jakoubka
Antropologie	• ano	• sociální konstruktivismus
Demografie	• ne	• sociologická
Ekonomická sociologie	• ne	• kombinace sociologické s esencialistickou perspektivou
Historie	• ne	• sociologická
Romistika	• ne	• esencialistická
Sociální politika	• ne	• sociologická • kombinace sociologické s esencialistickou perspektivou
Sociologie	• částečně	• sociologická • kombinace sociologické s esencialistickou perspektivou

2 Rozlišení analytických a lidových modelů

Ve výzkumech zabývajících se Romy, hraje velmi důležitou roli definování cílové skupiny, tj. kdo bude ve výzkumech za Roma považován. Jako jedno z východisek, které umožňuje tyto definice smysluplně rozlišovat, se jeví distinkce mezi lidovými a analytickými modely Romů.

2.1 Lidový model

Lidové modely lze chápat jako nevědecké. Jsou osvojovány v průběhu procesu socializace a jejich hlavní úlohou je poskytnout členům společnosti jakési rámcové vodítko pro chování a očekávání v běžných každodenních záležitostech. Prostřednictvím lidových modelů jsou lidé schopni základní orientace ve světě (Lawless 1979).

Za primární charakteristiky lidových modelů označil Lawless (1979) stereotypnost, specifickou, komplexnost, nadindividuálnost a narativnost. Dalším, možná nejvýznamnějším, rysem je nekritičnost. Tento znak je velmi důležitý pro celkovou integritu lidových modelů, neboť analýza často protichůdných informací, stejně jako jejich velké množství, by dokázaly celistvost modelu skutečně ohrozit. Z tohoto důvodu se lidové modely snaží aplikovat co nejmenší počet informací pro co možná nejširší formulace (Lawless 1979).

Hirt s Jakoubkem (2006) definují lidový model „jako nekriticky uplatňované sdílené konceptuální schéma, čili kognitivní šablonu, skrze niž jsou zprostředkovány a komunikovány smyslové vjemy uživatelů daného modelu, přičemž takto získaná zkušenost je aktéry prožívána jako bezprostřední setkání s realitou. To znamená, že lidové modely lze chápat jako neuvědomované projekce zakoušené coby skutečnost či pravda o povaze sociálního světa“ (Hirt, Jakoubek 2006, s.68).

Přestože používání lidových modelů je pro běžné členy společnosti bezesporu výhodou, jejich použití v rámci sociálněvědních výzkumů se jeví jako přinejmenším problematické. Lidové modely nejsou přiměřené otázkám,

kteří sociální vědy nastolují a to především proto, že chování a přesvědčení nevysvětlují, ale hodnotí a ospravedlňují. Zjednodušeně řečeno, lidové modely určují co a jak činit, ale opomíjejí zdůvodnit smysl těchto činů. (Lawless 1979)

Ačkoli limity lidového modelu by měly být sociálním vědcům dobře známy, Hirt s Jakoubkem (2006) upozorňují na fakt, že v zásadě veškerá dosavadní vědecká produkce týkající se Romů pracuje právě s (kvazi) lidovým – tedy veskrze nevědeckým – modelem Romů. Badatelé se jeho jednotlivými složkami odkazují jak k fyziognomii, tak k vzorcům jednání, identitě, jazyku, folkloru apod. Za hlavní úskalí takto pojatého modelu autoři považují především sloučení kategorií, které, pakliže se přímo nevyklučují, existují definičně mimoběžně (Hirt, Jakoubek 2006).

Mezi fyzickými charakteristikami a konkrétními vzorci jednání neexistuje žádná fixní vazba, jinými slovy samotné fyzické vzezření nemůže být indikátorem toho, jakých kulturních či sociálních vzorců je takto vyhlížející člověk nositelem (Hirt, Jakoubek 2006).

Stejně tak nelze hledat primární závislost mezi fyziognomií a vědomím skupinové příslušnosti – identitou. Součástí lidového modelu je přesvědčení, že etnická příslušnost a identita se dědí. Tento názor však není podložen, naopak se dostává do rozporu se stávajícími poznatky společenských i přírodních věd. Proto je možné ho z hlediska sociálněvědních výzkumů považovat za nepřijatelný (Hirt, Jakoubek 2006).

Etnická identita není ničím původním, vrozeným a odjakživa daným, ale je výsledkem výchovného, politického a osvětového působení. V kontextu společenských vzorců sdílených v romských osadách a v sociálně vyloučených lokalitách obývaných převážně romskou populací je skupinová identita odvinuta od příslušnosti k příbuzensky definované skupině a „kategorie národnosti či etnicity zde zcela absentuje stejně jako od ní odvozený typ identity. Ve vztahu kultury a identity je třeba podtrhnout, že ten, kdo je socializován do tradičního kontextu kultury romských osad, zpravidla

nesdílí národnostně či etnicky založenou identitu (jinými slovy – etnicita zde nehraje roli primárního společensko-organizačního vzorce) – ta mu může (ale nemusí) být teprve politickou osvětou vštípena“ (Hirt, Jakoubek 2006, s.70).

Fyziognomie, osvojené kulturní kompetence a etnická identita tedy nepředstavují shodné kategorie, naopak jsou různými a navzájem odlišnými množinami s mírně se překrývajícími obsahy. Hirt s Jakoubkem (2006) proto navrhuje, pro účely sociálněvědních výzkumů, lidový model Romů opustit a vycházet z modelu analytického.

2. 2 Analytický model

Podobně jako lidové i analytické modely slouží k orientaci ve složitosti reality, vyvíjely se však jinak a slouží k jiným účelům. Byly vytvořeny badateli hledajícími vysvětlení a pochopení jevů. Z tohoto důvodu také nikdy nemohou být úplně prosty vlivu modelů lidových. Za jediný způsob, jak co nejvíce eliminovat působení vlastních lidových modelů vědců na modely analytické, považuje Lawless (1979) jejich uvědomění a následné „vytěsnění“ pomocí osobní kázně.

Analytické modely jsou obecné, jednoduché, individuální, vysvětlující a na rozdíl od modelů lidových, se snaží využít co největšího množství informací k vytvoření co nejstručnější hypotézy (Lawless 1979).

Využití v sociálních vědách nalézají analytické modely především pro svůj transsociální pohled, vyhýbají se pohledu jedné společnosti či jednoho lidového modelu čímž vylučují etnocentrismus. Tím, že jsou vytvořeny a založeny na kritériích vznikajících mimo komplexy, které prověřují a reprezentují, by měli zastupovat chování, struktury, organizace a instituce lidí všech zemí a všech dob (Lawless 1979).

Analytické modely jsou zpravidla vědecké kategorie či teorie ustavené na bázi definovaných pojmů, které jsou reflektovaně využívány coby nástroje interpretace, resp. coby jazykové kategorie umožňující tříditi zkušenost tak,

aby každý pojem ve vztahu k teorii, jíž je integrální součástí, bezrozporně klasifikoval, resp. ustavoval určitý soubor vjemů. (Hirt, Jakoubek 2006)

Za základní atribut analytických modelů Hirt s Jakoubekm (2006) pokládají jejich konzistenci a kritickou reflektovanost, ve smyslu uvědomění si toho, že se jedná o modely a nikoli o samu „skutečnost“.

Autoři (Hirt, Jakoubek 2006) dále nabízejí jeden z možných analytických modelů Romů a navrhují (pro potřeby sociálněvědních výzkumů) významy slova Rom, důsledně rozlišovat podle následujícího schématu:

- 1) „Rom jako antropologický typ. Romem je ten, kdo má například charakteristickou pigmentaci zejména vlasů a pokožky.
- 2) Rom jako nositel kultury (v antropologickém smyslu) „romských osad“. Romem je ten, kdo byl socializován do určitého komplexního integrovaného systému hodnot, principů sociální organizace, norem, způsobů řešení problémů apod., praktikovaného obvykle v prostředí romských osad.
- 3) Rom jako příslušník romského národa či etnika. Romem je ten, kdo se cítí být příslušníkem nově se ustavujícího společenství lidí, považujících se za členy romského národa, resp. etnika, své „romství“ chápe jako svou národnost, užívá např. romštinu jako znak této příslušnosti atd.
- 4) Vzorce jednání jsou rovněž spjaty se sociálními podmínkami života Romů, resp. s mírou sociálního vyloučení a s charakterem adaptace na životní situaci v prostředí sociálně vyloučených enkláv (ať už se jedná o příměstská „ghetta“ či „romské osady“). Proto je do analytického modelu „Romů“ zahrnut i aspekt sociální exkluze, resp. aspekt chudoby“ (Hirt, Jakoubek 2006, s.73)

Analytické modely jsou pro svůj charakter využívány převážně vědci, lidé bez vzdělání je většinou neznají a proto uplatňují modely lidové. To

ovšem neznamená, že by analytické modely musely nutně být těm lidovým nadřazeny, jejich prospěšnost závisí na účelu a typu situace (Lawles 1979).

2.3 Rozlišení analytických a lidových modelů Roma z pohledu jednotlivých věd

Převážná část výzkumů hned v úvodu definuje, koho považuje za Roma. Historické a demografické výzkumy většinou pracují se statistickými údaji získanými např. při sčítání lidu apod., i když sami uvádějí že data z nichž vycházejí nejsou zcela přesná.

Jako problematická se jeví definice³, často užívaná v sociologických a sociálně politických výzkumech, kterou dále rozebírá Růžička s Henigem (2005) „Bohužel lze podezírat realizátory výzkumu z toho, že tuto definici zkonstruovali pouze na rovně teoretické a nepožili ji v praxi. Tedy, že se pravděpodobně spolehli na vnější moment kategorizace, na moment zvnějšku připsaného romství. Autoři⁴ popisují jak identifikovali 310 sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v ČR. Není však příliš pravděpodobné, že se realizátoři výzkumu ptali obyvatel těchto lokalit na jejich vlastní etnickou identitu, neboť by to byl časově, metodologicky i personálně nesmírně obtížný úkol“ (Růžička, Henig 2005, s. 234-235). Dalším nedostatkem takto pojaté definice je termín „významná část okolí“, které by měl být blíže specifikovaný. (Růžička, Henig 2005). Takto vymezený model Roma, lze tedy považovat za lidový, protože apeluje zejména na to, že členové jedné skupiny kategorizují členy skupiny druhé (tedy romské).

Dalšími výzkumy pracujícími s lidovým modelem Roma z oborů sociologie, sociální politiky a ekonomické sociologie jsou výzkumy postojů majoritní společnosti vůči Romům. Nutno dodat, že takové výzkumy pracují

³ Za Roma považujeme takového jedince, který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil a/nebo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů.

⁴ Gabal Analysis & Consulting. „Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti“. Praha 2006

s lidovou definicí zcela cíleně a správně, neboť sám lidový model Roma je předmětem těchto výzkumů.

Tabulka č.2 – Rozlišení analytických a lidových modelů Roma dle jednotlivých věd

	Témata výzkumů
Antropologie	• analytický
Demografie	• analytický
Ekonomická sociologie	• lidový
Historie	• analytický
Romistika	• analytický
Sociální politika	• analytický • lidový
Sociologie	• analytický • lidový

3 Sociální kategorizace: sociální skupiny, kategorie a sítě

Jednou ze základních vlastností lidské mysli je kognitivní úspornost a nezbytnost klasifikovat a kategorizovat objekty ve světě. Sociální kategorizace umožňuje uspořádat velké množství informací do smysluplných celků a to nejobecněji na skupiny in-group a out-group. Členství/Nečlenství v těchto skupinách je definováno symbolickými hranicemi. Tyto hranice také produkují pocity vzájemné podobnosti mezi členy jedné skupiny a zdůrazňují odlišnosti vůči skupinám ostatním. Vytvořit hranici mezi skupinami in-group a out-group, znamená definovat kritéria členství nějaké množiny objektů a tedy jim přisoudit určitou identitu (Vojtíšková in Šafr 2008).

Podle Růžičky a Heniga (2005) upozorňuje Richard Jenkins na procesuální charakter identity: „identita není žádnou daností či věcí, identifikovat se je nezbytnou součástí identity, identita prostě není, vždy musí být ustavována“ (Jenkins in Růžička, Henig 2005, s.233). Vzhledem k tomu, že „Já“ může existovat jedině ve vztahu k okolním „Ty“, považuje Jenkins identitu lidského subjektu z podstatné části za identitu kolektivní. Protože „Já“ nemůže intereagovat se všemi „Ty“, je důležitým momentem vytváření významů o vztazích, které se v rámci takové interakce ustavují a interpretují. Identita i význam jsou v každém momentu negociovány v procesu sociální interakce, generování identity tak nemůže být nikdy zcela ukončeno neboť její podoba je neustále revidována a potvrzována společenskou praxí (Jenkins in Růžička, Henig 2005).

Nazírání na identitu jako na neustále probíhající negociační proces, který je otevřený možným situačním redefinicím je jeden ze znaků, který odlišuje analytický diskurz od lidového.

Na utváření identity mají vliv procesy sebeidentifikace (group) a kategorizace (category). Dle Růžičky a Heniga (2005) je doporučuje Jenkins od sebe odlišovat a to i přesto, že se na tvorbě identity podílejí současně, společně a nedílně.

Perspektiva „group“ je dle Jenkinse takový okruh lidských subjektů, který sdílí jednotný rámec sociálních vztahů, vědomí sounáležitosti či společný zájem. Nahlíží na identitu z perspektivy členů dané skupiny. Sleduje jak lidé identifikují sami sebe v různých kontextech (Jenkins in Růžička, Henig 2005).

Naopak perspektivou „category“ je míněn soubor jedinců, který je vymezen na základě znaků určených z pozice toho, kdo vymezení podává, tedy zvenčí, aniž by kategorizované osoby nutně pojily výše uvedené atributy. Kategorie představuje externí aspekt konstrukce identity, tedy její přisouzení zvnějšku (Jenkins in Růžička, Henig 2005).

Hirt s Jakoubkem (2006) upozorňují na fakt, že ve světě, kde převážná část lidí jedná podle lidových modelů založených na etnických definicích situace, pojem skupina s pojmem kategorie často splývá. Romové jsou často definováni jako skupina přestože z aktérského hlediska skupinu netvoří. Jedinci, kteří jsou příslušným lidovým modelem definováni jako Romové nesdílejí ani společný zájem, ani jednotnou síť sociálních vztahů a interakcí a většina se z nich se dokonce ani neidentifikuje na bázi etnického principu. (Hirt, Jakoubek 2006)

Nicméně sociální život jedinců není ani tak určován členstvím ve skupinách, jako spíše zapojením se jedince do různých pavučin sociálních vztahů a interakcí, které hranice uzavřených skupin překračují. Na poli současné antropologie a sociologie považují Hirt s Jakoubkem (2006), pro porozumění charakteru sociálního života v moderních státních útvarech, koncept sociálních sítí za vhodnější analytický nástroj.

V souvislosti s ideou ohraničených skupin a komunit varuje L. Yablonski (in Hirt, Jakoubek 2006) před paradoxem, který nazývá sebenaplňující se proroctví skupin, kdy může deklamace existence skupiny vést k symbolické izolaci subjektů, jímž je členství ve skupině prorokováno, a tedy i k faktickému vytvoření skupiny. Na koncept sebenaplňujícího se proroctví skupin navazuje Hirt s Jakoubkem (2006) s tvrzením, že většina

integračních a podpůrných aktivit je postavena na představě substanciální existence Romů coby etnické skupiny a identity. Dle autorů (Hirt, Jakoubek 2006), tedy existuje oprávněná obava, že v rámci těchto aktivit může docházet, namísto řešení problému, k jeho stálému vytváření a udržování.

3.1 Sociální kategorizace z pohledu jednotlivých věd

Perspektivou skupiny je na Romy nahlíženo pouze ve výzkumech z oboru romistika, tyto výzkumy kladou velký důraz na proces sebeidentifikace. Ostatní výzkumy jsou zaměřené spíše na přisouzení identity zvnějšku a proces sebeidentifikace málokdy zohledňují. Výjimku tvoří antropologické výzkumy a některé výzkumy sociální politiky, které se zejména ve výzkumech ze sociálně vyloučených lokalit snaží uplatňovat perspektivu sociálních sítí.

Specifické postavení zaujímají výzkumy demografie a do jisté míry i historie, které např. při sčítání lidu umožňují se k romství přihlásit a do jisté míry tak pracují s perspektivou skupiny tzn. Romů, kteří sami sebe identifikovali jako Romy. Z nejrůznějších důvodů se však lze domnívat, že ne každý „sebeidentifikovaný Rom“ se právě takovým způsobem k romství přihlásí, je tedy otázkou do jaké míry jsou takové výzkumy validní.

Tabulka č.3 – Sociální kategorizace dle jednotlivých věd

	Druhy sociální kategorizace
Antropologie	• sociální sítě
Demografie	• sociální kategorie • sociální skupina
Ekonomická sociologie	• sociální kategorie • majorita
Historie	• sociální kategorie • sociální skupina
Romistika	• sociální skupina
Sociální politika	• sociální sítě • sociální kategorie
Sociologie	• sociální kategorie

4 Témata výzkumů zabývajících se Romy

Témata výzkumů jednotlivých věd vycházejí z předmětu zájmu konkrétního oboru tzn. ekonomická sociologie se nejvíce zabývá problémem zaměstnanosti resp. nezaměstnanosti Romů, historie pak historickým vývojem Romů apod. (dále viz. tabulka č. 4)

Nejvíce frekventovanými tématy, která se objevují napříč více vědami jsou, sociální vyloučení Romů a migrace Romů. Z tohoto důvodu je na uvedená témata podrobněji nahlíženo v následujících kapitolách.

Tabulka č. 4 – Témata výzkumů zabývajících se Romy dle jednotlivých věd

	Témata výzkumů
Antropologie	<ul style="list-style-type: none"> • sociální vyloučení • migrace
Demografie	<ul style="list-style-type: none"> • migrace • statistické zpracování demografických ukazatelů
Ekonomická sociologie	<ul style="list-style-type: none"> • zaměstnanost • ekonomie romské domácnosti
Historie	<ul style="list-style-type: none"> • historický vývoj
Romistika	<ul style="list-style-type: none"> • romský jazyk • gender
Sociální politika	<ul style="list-style-type: none"> • sociální vyloučení • zdraví, životní styl • vzdělání
Sociologie	<ul style="list-style-type: none"> • sociální vyloučení • vzdělání • kriminalita • migrace • integrace

4.1 Sociální exkluze

Koncept sociální exkluze vznikl v 70. letech 20. století jako prostředek k porozumění příčin toho, proč se určití lidé dlouhodobě nacházejí na okraji společnosti.

Termín „sociální exkluze“ svým způsobem nahradil užívaný pojem „chudoba“. Přestože některé definice chudoby se současnému vymezení sociální exkluze velmi podobají, spatřuje dle Rabušice Strobel hlavní výhodu takto pojatého termínu v tom, „že pojem chudoby neredukuje pouze na monetární dimenzi“ (Rabušic 2000, s. 65). Naopak, sociální exkluzí se rozumí „systematický proces marginalizace a izolace, který ovlivňuje jak jedince tak sociální skupiny. Tento termín také indikuje, že takový proces má multidimenzionální povahu s ekonomickými, sociálními a politickými aspekty a že dává do souvislosti chudobu s nezaměstnaností, sociální integrací a občanstvím“ (Rabušic 2000, s.66). Zjednodušeně řečeno chudoba ve smyslu materiálního nedostatku je, resp. může být, jedním z aspektů sociálního vyloučení.

Dle Mareše (2000) upozorňuje Strobel dále na to, že změna se netýká pouze o transformace pozornosti, z chudoby na sociální vyloučení, ale v posunutí významu samotné chudoby. Chudoba již není vykládána pouze jako „vlastní neschopnost chudých“, kteří si za špatné podmínky mohou sami, uvažuje se do jaké míry jsou tyto špatné podmínky chybou společnosti jako celku (Mareš 2000).

Za přijatelnou definici sociálně vyloučených považuje Mareš (2000) definici Burchardta: „Jedinci, kteří jsou obyvateli občany dané společnosti, ale z důvodů, které nemají sami pod kontrolou, nemohou participovat na obvyklých aktivitách, k nimž by je jejich občanství opravňovalo a na něž aspirují“ (Mareš 2000, s.9) V zápětí, ale dodává, že aspirace nejsou vždy nutné, neboť existují lidé, kteří si svou marginalizaci neuvědomují a lidé, kteří se vyloučenými či marginalizovanými stali zcela dobrovolně na základě svého rozhodnutí (Mareš 2000).

4.1.1 Prostor a sociální exkluze (situace v České republice)

Mareš (2000) kritizuje většinu studií za to, že přes veškeré soustředění se na sociální exkluzi jedinců a domácností, se zapomíná zabývat jejími kontextuálními podmínkami tzn. chudobou a exkluzí lokalit či regionů, v nichž sociálně vyloučení žijí. Prostorovou dimenzi sociálního vyloučení rozděluje Mareš (2000) na koncentraci vyloučených a vyloučení určitých území v důsledku jejich charakteristik. Zatímco první skupina je určována charakteristikami obyvatel vyloučené lokality (většinou se jedná o příjemce dávek, dlouhodobě nezaměstnané, neplatiče nájemného apod.), druhá skupina se vymezuje na základě charakteristik samotné vyloučené lokality ve smyslu prostoru jako takového (chybějící zdroj pitné vody, špatná dopravní dostupnost, nezaměstnanost v celém regionu apod.) (Mareš 2000).

V České republice neexistují čistě romské venkovské osady bez základní infrastruktury a vybavenosti tak, jako jsou známé např. ze Slovenské republiky. Mareš (2000) předpokládá, i když jak sám tvrdí bez dostatečné empirické podpory, že pro Českou republiku jsou typická spíše městská ghetta, které mohou mít podobu čtvrtí, většinou ale ulic či jednotlivých budov. Samotné určení lokality je problematické ze dvou důvodů. Za prvé není jednoduché určit hranice lokalit, ty jsou často pohyblivé a neostré. Za druhé je poměrně obtížné vymezit atributy, jež by lokalitu jednoznačně identifikovaly jako sociálně vyloučenou resp. koncentrující sociálně vyloučené (Mareš 2000).

„I v České republice existuje tendence ke koncentraci vyloučených. Jde většinou o chudé Romy⁵, ať již je jejich koncentrace důsledkem samovolného sestěhování se romských rodin hledající levnější bydlení, jejich vytlačení z gentrifikovaných lokalit či ať je důsledkem krátkozraké praxe obecních samospráv například sestěhování dlužníků a neplatičů do holobytů, přidělováním bytů romských žadatelů v objektech s vysokou koncentrací příslušníků romských komunit apod.“ (Mareš 2000, s.12)

⁵ Mareš (2000) si je vědom, že v České republice vznikají ghetta na etnickém či kulturním základě, nicméně upozorňuje na to, že ne všichni Romové obývají tento druh lokality a na to, že obyvatelé sociálně vyloučených lokalit netvoří výlučně Romové.

4.1.2 Faktory sociálního vyloučení

Faktory sociálního vyloučení lze primárně dělit na faktory vnější a faktory vnitřní. Charakteristickým rysem vnitřních faktorů je, že svou konečnou podobu obvykle získávají až v konkrétním prostředí sociálně vyloučené lokality. Lidé reagují na prostředí, v němž žijí, vytvářením specifických adaptačních vzorců a stávají se tak nositeli specifického typu vědění, jehož platnost je vymezená prostorem konkrétní lokality. Toto vědění může být přenášeno z generace na generaci v procesu sociální reprodukce. Vnitřní faktory sociálního vyloučení se tak do jisté míry shodují s konceptem kultury chudoby, tak jak ji formuloval Lewis⁶ v šedesátých letech. Samotný vznik a reprodukci specifických vzorců⁷ autoři (Radostný 2000, Moravec 2005) vysvětlují pomocí Bergerova a Luckmannova konceptu sociální konstrukce reality⁸.

Příkladem vnitřního faktoru může být působení příbuzenských vazeb, které jsou pro obyvatele sociálně vyloučených lokalit často ústředním bodem sociální organizace. Radostný (2000) upozorňuje, že vyčlenění se z příbuzenské sítě může jedince ohrozit sociální smrtí, neboť existuje oprávněná obava, že nebude respektován, ani jako člen rodiny, ani jako plnohodnotný člen majoritní společnosti (Radostný 2000, Moravec 2005).

Mezi faktory vnější se řadí působení těch aktérů, kteří stojí mimo danou lokalitu. Za jeden z nejdůležitějších vnějších faktorů jsou označovány lokální samosprávné instituce, které, v rámci řešení bytové problematiky, mohou přispívat k tomu, že jsou sociálně vyloučené lokality obývány převážně sociálně slabými rodinami. Dalšími faktory mohou být např. trh práce, neziskové organizace či mediální diskurz o sociálně vyloučených lokalitách či jejich obyvatelích. K poslednímu zmiňovanému faktoru Radostný (2000) uvádí příklad v podobě novinářského užívání pojmu neplatič, jehož

⁶ Lewis, Oscar. 1969 „The Culture of Poverty“ Pp. 187-220 in: On Understanding Poverty: Perspectives from the Social Sciences, ed. by D.P. Moynihan. New York: Basic Books.

⁷ např. ztráta pracovních návyků při dlouhodobé nezaměstnanosti (Radostný 2000)

⁸ BERGER, P. L. – LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. 1. vyd. Brno: CDK. 1999. ISBN 80-85959-46-1.

sémantické pole se roztáhlo tak, aby zahrnul i sémantický význam pojmu Rom.

Vnější faktory představují jakási „pravidla hry“ a jednání osob stojících mimo sociálně vyloučené lokality (Radostný 2000, Moravec 2005).

4.1.3 Dimenze sociálního vyloučení

Sociální exkluzi je vhodné pojímat jako multidimenzionální fenomén, kde se navzájem prostupují tři resp. čtyři dimenze: ekonomická, politická a sociální (Bhalla in Mareš 2000). K výše uvedeným dimenzím lze zařadit ještě další, v pořadí čtvrtou, dimenzi, a sice - symbolickou sociální exkluzi (Rabušic 2000).

Ekonomické vyloučení

„Ekonomické vyloučení je zdrojem chudoby a představuje vyloučení ze životního standardu a životních šancí obvyklých ve společnosti či dané kolektivitě“ (Mareš 2000, s.22). Nejčastější forma ekonomického vyloučení má podobu znevýhodňování v rámci trhu práce. Rodgers, dle Mareše, rozlišuje toto znevýhodňování do dvou skupin. První skupina se týká vyloučení z trhu práce jako takového, projevuje se nezaměstnaností a obtížnou integrací zpět na placené pracovní místo. Druhou skupinu tvoří ti, jež sice vykonávají placenou práci, jejich pracovní místo je však nejisté, neatraktivní a s nízkým výdělkem. Příslušnost k oběma skupinám je dána především nedostatkem základních kvalifikačních předpokladů vylučovaných. (Mareš 2000)

Mareš (2000) dále uvádí, že v České republice platí nezaměstnanost za daleko závažnější rizikový faktor sociální exkluze, než je tomu v ostatních zemích Evropské unie.

Podle Radostného (2000) se na tuto situaci sociálně vylučovaní adaptují vytvářením neoficiálních ekonomických struktur, které jsou na

majoritní společnosti víceméně nezávislé. Zejména se jedná o sběr vzácných kovů nebo železa, ale díky nedostatku volných zdrojů těchto surovin, se sociálně vyloučení stále častěji uchylují k jejich krádežím. Mezi možné zdroje příjmů také patří lichva, prodej drog, prostituce atd., přičemž tyto činnosti předpokládají existenci fungující sítě sociálních vztahů, které, zejména prostřednictvím příbuzenských vazeb, spojují obyvatele několika sociálně vyloučených lokalit. „Tato síť sociálních vztahů má svůj specifický ekonomický rozměr v podobě uzavřeného systému kvazi-pracovních příležitostí, které suplují oficiální trh pracovních příležitostí, který je většině obyvatel sociálně vyloučených lokalit nepřístupný“ (Radostný 2000, s.73).

V současné době vede obrovský vzrůst nezaměstnanosti Romů v České republice k rozšířenému přesvědčení, že nechtějí pracovat a parazitují na sociálním systému, který z jejich strany nebyl pochopen jako dočasná podpora v nouzi, ale hraje spíše roli určité jistoty. (Pavelčíková 2009)

Politické vyloučení

„Politické vyloučení představuje především upření občanských, politických, ale i základních lidských práv určitým jedincům či kolektivitám, které představuje jejich vyloučení z vliv na společnost i vlastní osud“ (Mareš 2000, s. 22). Mezi symptomy politického vyloučení patří nízká účast ve volbách, upírání politických práv a neschopnost participace. Ačkoli se v tomto ohledu mohou sociálně vyloučené lokality jevit jako enklávy bez politických zájmů, neznamená to, že by jejich obyvatelé neměli proto-politické ambice. V těchto lokalitách na sebe často berou podobu utváření různých příbuzenských koalic, jejichž platnost je vymezena hranicemi konkrétní sociálně vyloučené lokality (Radostný 2000).

Sociální dimenze sociálního vyloučení

„Sociální vyloučení brání lidem sdílet určité sociální statusy či sociální instituce a participovat na sociálních, ekonomických, politických a kulturních systémech, které podmiňují sociální integraci jedince do společnosti a na společenských aktivitách, popřípadě představuje určitou formu jejich sociální izolace“ (Mareš 2000, s.22). Mareš (2000) dále připomíná, že se někdy hovoří i o tzv. kulturním vyloučení ve smyslu odepření práva participovat na kultuře určité společnosti a sdílet společně s ostatními její kulturní kapitál, hodnoty a vzdělanost.

Kulturní i sociální kapitál jsou tvořeny zejména množstvím a povahou sociálních vazeb, které jedinci mohou pomoci zlepšovat jak své ekonomické postavení, tak postavení ve společnosti jako takové. Co se týče obyvatel sociálně vyloučených lokalit, je výše uvedeným skutečností zřejmé, že většina sociálních vazeb bude vznikat pouze v rámci dané lokality a jen naprosté minimum bude směřovat z lokality směrem ven (Radostný 2000).

Symbolické vyloučení

Symbolické vylučování nepředstavuje skutečné a aktivní vylučování a odehrává se na verbální rovině. Projevuje se různou mírou odmítání či odporu směřující od majoritní společnosti k určité sociální skupině. Samozřejmě se může stát základem pro skutečnou nesymbolickou akci doprovázenou činem. Důležitým momentem symbolické sociální exkluze je její subjektivita, neboť symbolická sociální exkluze může mít dvojí podobu: (1) jedinec se sám domnívá, že je sociálně vylučován, (2) jedinec se domnívá, že existují skupiny, které je třeba sociálně vyloučit (Rabušic 2000).

Radostný (2000) za vznik symbolické exkluze považuje poměrování určité skupiny optikou majoritní společnosti, následné paušalizování minority a vytyčování symbolické hranice my vs. oni.

Pro zachycení symbolické sociální exkluze v sociologických výzkumech se většinou používá otázka, která zjišťuje koho by respondent nechtěl mít za sousedy (Rabušic 2000).

4.1.4 Sociální vyloučení z pohledu jednotlivých věd

Veškeré výzkumy týkající se sociálního vyloučení se víceméně shodují v určení vnějších faktorů přispívajících k sociálnímu vylučování, kterými jsou trh práce, bytová politika, systém vzdělávání, lokální samosprávné instituce, nestátní neziskové organizace a legislativa.

Důraz na jednotlivé vnější faktory je kladen dle zájmu jednotlivých oborů. Ve výzkumech z oblasti sociální politiky jsou více zmiňovány a rozebírány činnosti lokálních institucí a neziskových organizací, jako jediné také reflektují mediální obraz Romů.

Sociologické výzkumy⁹ se zabývají především systémem vzdělávání v návaznosti na uplatnění resp. neuplatnění se na trhu práce a bytovou problematikou jednotlivých lokalit.

Antropologické výzkumy jsou, co se týče vnějších faktorů, nejobsáhlejší, snaží se reflektovat většinu vnějších faktorů. K jejich identifikaci nepřistupují mechanicky, zohledňují podmínky daného prostředí a teprve na jejich základě, ustavují jednotlivé vnější faktory. Jako jediné ve vnějších faktorech sociálního vyloučení zmiňují postoje majoritní společnosti¹⁰.

Vnitřní faktory sociálního vyloučení jsou ve výzkumech často opomíjeny a vyskytují se sporadicky. Výjimku z tohoto tvrzení představují

⁹ Výjimkou z těchto výzkumů je výzkum realizovaný společností Analysis & Consulting Ivana Gabala „Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity sociálních aktérů působících v této oblasti“ 2006, který identifikuje všechny sociálně vyloučené lokality na území ČR a popisuje jejich základní charakteristiky dle všech výše zmíněných vnějších faktorů sociálního vyloučení.

¹⁰ Vyjma sociologických výzkumů, které jsou tématicky zaměřeny na analýzu postojů majoritní společnosti k sociálně vyloučeným lokalitám př GABAL, ČADA, SNOPEK. „Sociální vyloučení Romů a česká společnost“ 2008.

antropologické výzkumy, které vnitřní faktory sociálního vyloučení zahrnují vždy.

Pakliže výzkumy vnitřní faktory zahrnují, jsou odvozené od jejich předmětu zájmu tzn. v sociologických výzkumech je nejčastěji zmiňována nízká vzdělanost, s tím související nízká motivace romských žáků, syndrom dlouhodobé nezaměstnanosti apod. Sociální politika se zabývá převážně vznikem a udržováním solidárních sítí, také „degeštvím“¹¹, které vnitřně stratifikuje obyvatele sociálně vyloučených lokalit. Vnitřní stratifikací obyvatel se zabývají i výzkumy antropologické, neomezují se pouze na rozdělení „žuže vs. degeš“, všímají si rozdělení na základě sousedství, subetnicity, genderu apod.

Zajímavé je umístění problematiky lichvy, sociální politika¹² ji řadí do vnitřních faktorů sociálního vyloučení, kdežto antropologické¹³ výzkumy do faktorů vnějších. Pojetí lichvy jako vnitřního problému komunity, vyplývá z přesvědčení, že její poskytovatel i příjemce pocházejí ze stejného prostředí, je však otázkou do jaké míry takové pojetí přispívá k efektivnímu řešení těchto případů.

Z hlediska druhu lokality se výzkumy orientují na lokality s koncentrací sociálně vyloučených osob, což je dáno zejména tím, že „izolované vesnické osady nebo jejich části nejsou pro Českou republiku typické“ (Mareš 2000, s.12).

tabulka č. 5 – Sociální vyloučení z pohledu jednotlivých věd (jednotlivé

kategorie jsou seřazeny dle míry zastoupení ve výzkumech)

¹¹ Tradiční romský model nerovnosti tzv. slušní a čistí – žuže a nečistí – degeši, se kterými nejsou „čistí“ ochotni uzavírat žádné koalice. (Pavelčíková 2009)

¹² např. „Analýza romských lokalit Libereckého kraje“ Holec. 2007.

¹³ např. „Analýza situace romských sociálně vyloučených enkláv ve Středočeském kraji“ Člověk v tísni. 2005.

	Sociologie	Sociální politika	Antropologie
Vnitřní faktory sociálního vyloučení	<ul style="list-style-type: none"> • nízká vzdělanost • nízké sociální kompetence • syndrom dlouhodobé nezaměstnanosti • neúspěch romských dětí na základních školách • vznik a udržování solidárních sítí 	<ul style="list-style-type: none"> • vznik a udržování solidárních sítí • reprodukce specifických vzorců • degešství • problém společného zájmu • lichva 	<ul style="list-style-type: none"> • kultura chudoby • substitenční strategie • vznik a udržování solidárních sítí • příbuzenství vs. komunita • stratifikace obyvatel lokalit dle subetnicity, sousedství apod. • systém půjček

Vnější faktory sociálního vyloučení	<ul style="list-style-type: none"> • trh práce • bytová politika • systém vzdělávání • lokální samosprávné instituce • nestátní neziskové organizace 	<ul style="list-style-type: none"> • bytová politika • lokální samosprávné instituce • nestátní neziskové organizace • mediální obraz • systém vzdělávání • legislativa 	<ul style="list-style-type: none"> • bytová politika • systém vzdělávání • lokální samosprávné instituce • nestátní neziskové organizace • trh práce • lichva • postoje majority • sociální politika • legislativa
-------------------------------------	---	---	---

	Sociologie	Sociální politika	Antropologie
Dimenze sociálního	• ekonomické	• ekonomické	• prostorové

vyloučení	<ul style="list-style-type: none"> • prostorové • sociální • symbolické • politické 	<ul style="list-style-type: none"> • sociální • prostorové 	<ul style="list-style-type: none"> • sociální • symbolické • ekonomické
Druh vyloučené lokality	<ul style="list-style-type: none"> • lokalita s koncentrací vyloučených 	<ul style="list-style-type: none"> • lokalita s koncentrací vyloučených 	<ul style="list-style-type: none"> • lokalita s koncentrací vyloučených • vyloučená lokalita svými charakteristikami

4.2 Romská migrace

Nejobecnějším dělením migrace je rozdělení na migraci dobrovolnou vs. nucenou a migraci v rámci národního státu vs. migraci přes hranice národního státu tzn. emigraci a imigraci jak ukazuje následující schéma.

	Dobrovolná	Nucená
V rámci národního státu	Vnitřní migrant Dojíždějící za prací	Vnitřní vysídlenec
Přes hranice národního státu	Migrant Emigrant Imigrant Nelegální migrant Ekonomický migrant	Žadatel o azyl Uprchlík
	Falešný uprchlík	

(Zdroj: Janků 2007)

Výše uvedené kategorie¹⁴ jsou rozpracovány a aplikovány na romskou populaci v následujících kapitolách.

4.2.1 Romské migrace ze Slovenské do České republiky

Víšek (1999) uvádí, že romská migrace ze Slovenska probíhá kontinuálně od roku 1945, od tohoto roku do roku 1992 absorbovala česká průmyslová města 100 000 nových Romů. Dle Uherka (2004) se Haišman táže, do jaké míry se jednalo o migraci dobrovolnou, kdy rodiny odcházely ze Slovenska do Čech spontánně a do jaké míry se jednalo o migraci násilnou tzn. o výsledek organizovaného rozptylu romských obyvatelů mezi obyvatelstvem majoritní. Je faktem, že stát tuto migraci přímo podporoval (do roku 1989) např. v rámci povinné vojenské služby umisťoval slovenské Romy do Česka apod. (Uherka 2004)

¹⁴ Kategorie „Uprchlík“ a „Vnitřní migrující za prací“ byly záměrně vypuštěny z důvodu žádné nebo velmi nízké existence mezi českými migrujícími Romy příp. mezi Romy migrujícími ze Slovenské do České republiky. Kategorie „Imigrant“ je rozpracována na příkladu Slovenské romské imigrace z důvodu její největší zastoupenosti v ČR (Uherka 2004).

Zmíněné migrace do jisté míry propojily české a slovenské prostředí, ačkoliv zpočátku měly řetězový charakter, byly z hlediska sloučení rodin v cílové zemi neukončené. Vzhledem k malé vzdálenosti a neexistenci překážek se mohly kontakty mezi jednotlivými částmi rodin v odlišných státech uskutečňovat často a pravidelně (Uherek 2007).

V letech 1989 – 1992 se romské migraci nevěnovala příliš velká pozornost neboť nebyla považována jako palčivý problém, kvalitativní šetření ukazují, že měla spíše klesající tendenci. Romská migrace na sebe obrací pozornost až 1.1. 1993, kdy se díky rozdělení Československa stala migrací zahraniční a přinesla tak nesnáze celé řadě dřívějších imigrantů (Uherek 2004).

Ilegální migranti

Rozdělení Československa s sebou nutně přineslo i novou legislativu týkající se státního občanství. Součástí nové legislativy¹⁵ byla i možnost volby státního občanství, jejíž lhůta byla omezená do 31.12.1993 a později prodloužena do poloviny roku 1994. Mnoho Romů¹⁶ však v této době nepodnikla, z nejrůznějších důvodů, potřebné kroky k tomu, aby mohly české státní občanství získat. Přestože byly zákony několikrát¹⁷ novelizovány a „změkčovány“, existuje i dnes ještě celá řada Romů, která na území České republiky nemá pobyt legalizován (Uherek 2004).

Migrační pohyb ze Slovenska pokračuje i po roce 1993, „jeho charakteristickým rysem je dlouhodobé nelegalizované pobývání na území České republiky“ (Uherek 2004, s. 187).

Většinou se jedná o jedince pohybující se zejména po trasách rodinných sítí, hostitelskou rodinu v České republice využívají jako místo přechodné bydliště a často se nijak na chodu domácnosti nepodílí (Poduška, Tošner 2003).

¹⁵ zákon č. 40/1993 Sb. O nabytí a pozbytí občanství České republiky

¹⁶ Jedná se o Romy, kteří migrovaly ze Slovenské do České Republiky před 1.1.1993.

¹⁷ v roce 1994 a v roce 1996

Dle Uherka (2004) sebou nelegální pobývání na území České republiky nese následující znaky: „imigrant je bez možnosti dosáhnout legálního pracovního poměru, nemůže být registrován mezi žadateli na úřadech práce, nevzniká mu nárok na jakékoli sociální zabezpečení tj. dávky státní sociální podpory, není zdravotně ani sociálně pojištěn, nemůže si obstarat vlastní byt apod.“ (Uherek 2004, s. 187)

Nulový vklad imigrantů do společné domácnosti hostitelské, často nízkopříjmové, rodiny ji může finančně značně vyčerpávat, proto Ondřej Poduška a Michal Tošner (2003) na základě své výzkumné sondy, v rámci projektu Imigrační-Azylová realita v České republice, tvrdí, že je tato formo migrace v současné době na ústupu. Na pokles mají vliv zejména zhoršující se ekonomické podmínky hostitelských domácností, větší dohled samospráv nad využíváním bytového fondu a postupný rozpad solidarity romských vekorodin (Poduška, Tošner 2003).

Dle Uherka (2007), který vychází z výzkumných sond IOM¹⁸ z roku 2005, je tato migrace naopak na vzestupu, slovenští Romové pomocí ní řeší reformu slovenské sociální politiky z počátku roku 2004.

Zvláštní kategorii imigrantů tvoří – náctiletí dospělý propuštění z výchovných ústavů či dětských domovů, kteří v České republice hledají své příbuzné. U této skupiny Poduška s Tošnerem (2003) uvádějí vzestupnou tendenci, sami autoři však spíše odhadují, neboť, jak uvádí, pro potvrzení této teze chybí četnější data.

Pracovní (ekonomická) migrace

Pracovní migrace patří k historicky starším a přestože rozdělení státu přineslo pro migranty určitá omezení, mají stále pracovní migranti ze Slovenské republiky prakticky otevřený pracovní trh.

¹⁸ International Organization for Migration „Zajištění monitoringu romských lokalit na Slovensku vzhledem k probíhající nebo potenciální migraci na území České republiky v období po vstupu do Evropské unie (1.5. 2004) a podání souhrnné zprávy o stavu těchto lokalit zohledňující dosavadní integrační praxe.“ Praha: IOM

Romští migranti sice mohou v České republice pracovat na oficiální kontrakt, ale častěji je využívána práce „na černo“ (Poduška, Tošner 2005).

V současné době se však Romům práce v Česku vyplatí jen pokud je kombinována s příjmem sociální podpory na Slovensku. Mnohdy je využíván obživný model, kdy rodina setrvává na jednom místě na Slovensku a vyše jednoho nebo několik členů rodiny za prací do České republiky (Uherek 2007). Uherek (2007) tak vyvrací Vašečkovo (2003) tvrzení, že krátkodobá pracovní migrace Romům nevyhovuje, neboť migrují v nukleárních či rozšířených rodinách, to však platí pouze do té doby, než se vytvoří migrační most, který rodiny v odlišných zemích spojuje (Uherek 2007).

Pracovní migrace je především sezónním jevem, nejvíce probíhá od jara do podzimu a je charakterizována jako typicky mužská záležitost (Poduška, Tošner 2005). Do roku 2006 byla Romy často, zejména jako zázemí pro „práci na černo“, využívána azylová migrace (Uherek 2007).

Azylová migrace

„Po rozpadu Československa začala být novým jevem v migraci do České republiky ze Slovenska azylová migrace. První jednotliví žadatelé o azyl z Slovenska v České republice byli zaznamenáni v roce 1993, tedy v prvním roce existence České republiky a Slovenska jako samostatných států“ (Uherek 2007, str.760).

Obliba českých azylových zařízení pramenila především z geografické blízkosti, malé jazykové bariéry, perspektivy zdlouhavé procedury a v neposlední řadě jako možnost přivydělat si „práci na černo“, zatímco azylová střediska poskytovala žadatelům zázemí (Poduška, Tošner 2005).

Jako motivaci k zahájení azylového řízení slovenští Romové většinou uváděli: útočiště před ohrožením v zemi původu, ekonomickou záštitu a sociální zázemí (Uherek 2004). Nutno dodat, že až na výjimky Romové neměli opravdový záměr získat azyl a neúspěšnost procedury byl předem očekávaná (Poduška, Tošner 2005). V azylovém řízení nacházeli způsob jak

alespoň částečně legalizovat pobyt v České republice a řešení některých existenčních problémů (Uherek 2004).

„Počet žadatelů kulminoval v letních měsících a prudce poklesl v říjnu 2005 po zavedení novely azylového zákona, která neumožňuje podání žaloby s odkladným účinkem proti zamítnutí žádosti o azyl z důvodu nepřipustnosti žádosti o azyl v ČR občanem členského státu Evropské unie“ (Uherek 2007, str.760) Zjednodušeně řečeno žádost a azyl by v tuto chvíli byla zamítnuta tak rychle, že slovenští Romové nejsou ničím motivováni si ji podávat.

4.2.2 Romská emigrace z České republiky

Romové začali z České republiky migrovat přibližně od druhé poloviny 90.let 20. století. „V roce 1996 odešla relativně nepočetná skupina Romů z České republiky do Kanady (hovořilo se přibližně o stovce Romů). V Kanadě příslušníky této skupinky navštívil štáb pořadu Na vlastní oči televize Nova a natočil s nimi reportáž, ve které rodiny demonstrovaly zlepšení životní úrovně a vyzvaly další Romy, aby je následovali“ (Uherek 2007). To zapříčinilo stržení migrační vlny na přelomu léta a podzimu v roce 1997, kdy do Kanady odešlo zhruba 1500 Romů. Masové odcházení zastavilo až zavedení vízové povinnosti ze strany kanadské vlády (Uherek 2004) a Kanada se tak stala pro romské migranty méně atraktivní. Přestože může masovost romského emigrování budit dojem organizovanosti, dle Uherka (2007) svědčí spíše o funkčnosti romských příbuzenských sítí. Toto tvrzení potvrzuje i výzkum společnosti Gabal Analysis & Consulting¹⁹(dále jen GAC) ve kterém uváděli Romové jako jeden motivů k emigraci přesvědčení o tom, že rodina má žít spolu. „Rodiny za sebou na azyl putovaly a měly tendenci v zahraničí vytvářet příbuzenské sítě“ (Uherek 2007).

Určitou roli v emigraci Romů hraje i jejich impulsivnost, výzkum GAC (2000) přinesl informaci, že spouštěcím mechanismem emigrace může být

¹⁹ Gabal Analys & Consulting. „Analýza migračního klimatu a migračních tendencí do západoevropských zemí v romských komunitách ve vybraných městech ČR“. Praha 2000

na první pohled zanedbatelný podnět např. zpráva o mezi-etnickém konfliktu na jiném místě v ČR apod.

V několika málo uplynulých letech došlo ke změně podoby romské migrace z České republiky. Odcházející rodiny neprodávají své byty a majetek, naopak se snaží odcházet co nejdiskrétněji tak, aby jim byly v ČR zachovány sociální dávky. Jednají vysoce ekonomicky racionálně, protože, pakliže se jim podaří svůj odchod skutečně utajit, čerpají jednak sociální dávky v ČR ale také finanční prostředky a podpory v cílových zemích migrace (GAC 2000). Z tohoto důvodu si za cíl migrace Romové tradičně vybírají země bohatší s lepší sociální péčí. Cílová země se může velmi rychle změnit se změnou migračních podmínek (Uherek 2007). V roce 2000 byly nejvyhledávanější destinacemi: Belgie, Velká Británie, Holandsko, Kanada, Francie a Nový Zéland (GAC 2000), nicméně po vstupu České republiky do Evropské unie bylo ve většině členských států EU řízení o udělení azylu pro Romy z České republiky zastaveno (Uherek 2007). Zamítnuté azylové řízení (nebo návrat z různých důvodů) není mezi Romy vnímán jako neúspěch, ale jako pozitivní zkušenost a pobídka k dalším pokusům (GAC 2000).

V souvislosti s azylovým řízením romských migrantů z ČR zmiňuje Janků (2007) nově vzniklý pojem - falešný uprchlík, „který destabilizuje hranici mezi dobrovolnou a nucenou migrací“ (Janků 2007, s.138). Označení falešný uprchlík zpochybňuje legitimitu žádostí o azyl lidí, pocházejících z oblastí které nejsou jednoznačně vnímány jako život ohrožující a zároveň naznačuje ekonomický zájem azylanta. Dle Janků (2007) je tato forma migrace příznačná právě pro Romy migrující z postkomunistických zemí na západ.

4.2.3 Romská migrace z pohledu jednotlivých věd

Sociologické výzkumy se zabývají převážně emigrací českých Romů do zahraničí a jejich případnou reemigrací, kdy se migrující vrací, z různých důvodů, zpět do České republiky. Zmíněné výzkumy ve své práci využívají

kvalitativní přístup, který jim umožňuje posuzovat především subjektivní prožívání migrace, ačkoliv její objektivní podmínky zohledňují také. Časté je také zkoumání migračního potenciálu u rodin jejichž část již do zahraničí emigrovala. Výzkumníci se touto tezí snaží potvrdit stálé fungování a soudržnost romských velkorodin.

Část sociologických výzkumů se zaměřuje na imigraci a to především ze Slovenské republiky. Ve svých šetřeních se snaží zachytit jak migraci azylovou a pracovní (na oficiální smlouvu) tak ilegální migranty. Jako důvod imigrace uvádějí romští migranti ze Slovenské republiky většinou ekonomické (zaměstnaní, ubytování) a sociální (diskriminace, soudržnost rodiny) motivy. Výzkumy jsou doplněny zprávami z terénních šetření probíhajících na Slovensku, zkoumající migrační potenciál Romů do ČR.

Výzkumy z oblasti demografie se soustředí zejména na zachycení přicházejících romských imigrantů. Jsou především statistické a objektivní povahy. V rámci ilegální imigrace pracují s vědeckými odhady.

U antropologických výzkumů byla zaznamenána pouze migrace v rámci České republiky, což může způsobeno orientací současné antropologie (co se týče Romů), kdy svou pozornost obrací zejména na romské sociálně vyloučené lokality. Výzkumy se tak zabývají především migrací mezi jednotlivými sociálně vyloučenými lokalitami, Romové migrují většinou po příbuzenských sítích. Antropologická bádání se zaměřují jak migrací dobrovolnou (v rámci příbuzenských sítí), tak migrací „nucenou“²⁰, která je způsobena ekonomickou situací Romů a bytovou politikou města. Při svých šetřeních využívají jak kvalitativních tak kvantitativních metod.

Autoři většiny výzkumů se shodují, že je romská migrace jako taková velmi špatně statisticky zachytitelná, neboť o Romech je uvažováno jako o občanech jednotlivých států, v nichž žijí, a lze je tedy ve statistikách identifikovat jen velmi obtížně. Možnost spolehlivě určit Romy v migračních proudech nastává pouze v žádostech o azyl, kde se žadatelé jako Romové

²⁰ např. „Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č. 1336 v říjnu 2006“ Grygar, Stockelová. 2006.

deklarují. Nicméně i zde se v dalších statistikách vykazují dle příslušného státního občanství. Z tohoto důvodu vychází většina odborníků (např. Uherek 2004, 2007 a Poduška, Tošner 2003 a Janků 2007) z terénních výzkumů a analytických prací IOM²¹ a UNHCR²²(Uherek 2004).

Tabulka č. 6 – Romská migrace z pohledu jednotlivých věd

	Migrace	Typ migrace
Sociologie	<ul style="list-style-type: none"> • dobrovolná 	<ul style="list-style-type: none"> • emigrace • reemigrace • imigrace • nelegální migrace

²¹ International Organization for Migration – Mezinárodní organizace pro migraci

²² United Nations High Commissioner for Refugees – Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky

Demografie	<ul style="list-style-type: none"> • dobrovolná • (nucená) 	<ul style="list-style-type: none"> • imigrace • nelegální migrace
Antropologie	<ul style="list-style-type: none"> • dobrovolná • (nucená) 	<ul style="list-style-type: none"> • vnitřní migrace

5 Výzkumné cíle, používaná metodologie a závěry výzkumů z pohledu jednotlivých věd

Poslední kapitola se zabývá komparací, jak stanovených cílů, tak i použitých metod/technik výzkumu a závěrečných výzkumných zpráv. Uvedená kapitola je na poslední místo řazena záměrně, neboť se domnívám, že stanovené výzkumné cíle či metodologie, ač se jejich použití v jednotlivých vědách nutně liší, mají na možnost resp. nemožnost celkové komparace výzkumů nejmenší podíl. Naopak by se, díky odlišným metodám i cílům, mohly efektivně doplňovat.

Výzkumné cíle jsou podle svého charakteru rozděleny do čtyř skupin, na: (1) cíl diagnostický, který má převážně popisný charakter, zjišťuje informace a popisuje situaci, (2) cíl operativní, výzkum je realizován z důvodu rychlého operativního řešení, (3) cíl explanační, výzkumy

přesahují pouhý popis, jejich záměrem je nacházet příčiny zjištěných jevů a (4) cíl predikční, který, na základě zjištěných poznatků, přináší výpověď o budoucnosti (Reichel, 2009).

Operativní cíle si stanovují výzkumy ze sociální politiky i sociologické výzkumy a mají povahu jak cílů dílčích²³ tak hlavních²⁴. Zpravidla se jedná o výzkumy, které jsou zadávány neziskovými organizacemi či samosprávnými institucemi z důvodu co možná nejefektivnějšího rozložení finančních prostředků.

Cíle explanační²⁵ vymezují především antropologické, ale i sociologické výzkumy. Zmíněné výzkumy jsou tématicky zaměřené obzvláště na oblast sociálně vyloučených lokalit a vzdělávání. Ve svých závěrečných zprávách vždy obsahují náměty na opatření²⁶ zaměřené zejména na rozšíření či zkvalitnění činnosti neziskových organizací a samosprávných institucí, často také volají po změně legislativy České republiky.

Diagnostické cíle vymezují ostatní vědy, výzkumy jsou převážně deskriptivní povahy a měly by tedy zakládat půdu pro další zkoumání, závěry z těchto výzkumů však obvykle pouze popisují situaci a další podrobnější zkoumání nenavrhují²⁷.

Co se týče používané metodologie uplatňují výzkumy podobné výzkumné strategie. Jedná se převážně o studium dokumentů a řízené či neřízené rozhovory, jejichž účastníci (respondenti) jsou, k provedení rozhovoru, často motivováni peněžitou odměnou. Dotazníková šetření jsou využívána pouze u zjišťování postojů majority k minoritě a u romských

²³ např. vytvoření přehledu lokalit ve kterých je možná pomoc z ESF („Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti“ Gabal Analysis & Consulting. 2006).

²⁴ např. zjistit, jaké služby a programy APZ jsou nabízeny cílové skupině (s jakou účinností) a jaké programy je třeba ještě zřídit. („Lokální politika zaměstnanosti Romů v Ústí nad Labem“ Irová. 2008.)

²⁵ např. vypracovat a pilotně ověřit analytický model, který by umožnil interpretovat prostředí sociálně vyloučených enkláv v ČR („Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit“ Hirt, Jakoubek. 2003)

²⁶ např. návrh aktivit zaměřených na zvýšení motivace romských rodičů k podpoře svých dětí v získávání vzdělávání („Analýza postojů a vzdělávacích potřeb dětí a mládeže“ GAC, 2007.)

²⁷ např. popis romské ekonomie domácnosti tzn. nezaměstnanost, zadluženost apod. („Studie mikroekonomických modelů“ Socioklub, 2008)

poradců v samosprávných institucích. Použití dotazníků, u romské populace jako takové, je většinou výzkumníků považováno za neefektivní.

Základní metodou používanou v antropologických výzkumech je zúčastněné pozorování, doplněné o rozhovory. Dále je uplatněna genealogická metoda tzn. vyhotovení genealogických diagramů, které mají sloužit k analýze příbuzenských systémů. Hlavní odlišností antropologických výzkumů je, že zmíněné techniky a postupy jsou užívány během dlouhodobých pobytů ve zkoumaných lokalitách.

Demografické výzkumy, které poskytují prognózy do budoucnosti využívají populační projekce, mají charakter odhadů budoucích demografických struktur romské populace. Užití komponentní, tedy přesnější, metody, je zde do jisté míry znemožněno neznalostí naprosto přesné struktury romského obyvatelstva.

Romistika, mimo jiné, využívá bibliografickou metodu, která je založena na výrazné spolupráci mezi výzkumníkem a zkoumaným jedincem, např. výzkum mapující životy aktivních romských žen.

Domnívám se, že nedostatkem výzkumů je chybějící komparace s výzkumy, které poskytují informace z obdobného tématu, lokality či proběhly na tom samém místě v dřívější době.

Tabulka č. 7 – Výzkumné cíle, metody a závěry výzkumů dle jednotlivých věd

	Cíl výzkumu	Metody/techniky výzkumu	Závěrečná zpráva
Antropologie	<ul style="list-style-type: none"> • explanační 	<ul style="list-style-type: none"> • terénní šetření • zúčastněné pozorování • genealogická metoda • komparace • strukturované, nestrukturované rozhovory • dotazníková šetření mezi majoritou 	<ul style="list-style-type: none"> • deskriptivní • náměty na opatření

		• studium dokumentů	
Demografie	• diagnostický • prognostický	• kvantitativní i kvalitativní statistická šetření • retrospektivní šetření • populační projekce	• deskriptivní • prognóza do budoucnosti
Ekonomická sociologie	• diagnostický	• dotazníková šetření mezi majoritou • strukturované, nestrukturované rozhovory	• deskriptivní
Historie	• diagnostický	• retrospektivní šetření • studium dokumentů	• deskriptivní

	Cíl výzkumu	Metody/techniky výzkumu	Závěrečná zpráva
Romistika	• diagnostický	• nestrukturované rozhovory • studium dokumentů • biografická metoda	• deskriptivní
Sociální politika	• operativní • explanační	• strukturované, nestrukturované rozhovory • zúčastněné pozorování • terénní šetření • genealogická metoda	• deskriptivní • náměty na opatření
Sociologie	• explanační	• strukturované, nestrukturované rozhovory	• náměty na opatření

	<ul style="list-style-type: none"> • diagnostický • operativní 	<ul style="list-style-type: none"> • dotazníková šetření mezi majoritou • studium dokumentů • zúčastněné pozorování 	<ul style="list-style-type: none"> • vyzívající k dalšímu zkoumání • deskriptivní
--	--	--	---

Závěr

Ze zjištěných výsledků vyplývá, že případná komparace výzkumů z jednotlivých věd by byla velmi obtížná. Komparované výzkumy by se totiž musely shodovat, jak v preferované výzkumné perspektivě, tak v definování romské populace. Zmíněnou shodu lze nalézt pouze u oboru historie a demografie. Ostatní vědy se nejednoznačným pojetím cílové skupiny či nevhodně a neurčitě zvolené výzkumné perspektivy z takových komparací předem vylučují

Sociologické výzkumy často uplatňují, ať již úmyslně či neúmyslně, kombinaci esencialistické a sociologické výzkumné perspektivy. Důsledkem je zobecnění výsledků výzkumu na celou romskou populaci, ta je definována pomocí lidových i analytických modelů. Přestože se sociologické výzkumy

snaží poměrně precizně definovat, koho za Roma považují, bývá velkým nedostatkem nemožnost aplikovat zmíněné definice do praxe. Výzkumníci využívají kvalitativní i kvantitativní metodologii a svá bádání neukončují pouhým popisem situace, naopak, hledají možnosti řešení či „mezery“, které by bylo třeba vyplnit dalším zkoumáním. Tématicky jsou zaměřené především na sociální vyloučení, vzdělání a migraci.

Antropologické výzkumy hledí, na pečlivě definované Romy dle vlastních analytických modelů, optikou sociálního konstruktivismu. Na jedince nenazírají jako na osamocené individuum, ale jako na člověka „zapleteného“ do různých sociálních sítí. K úspěšnému určení takových sítí využívají genealogickou metodu. Jejich bazální technikou je však metoda pozorování, využívaná přímo v terénu a doplněná o strukturované i nestrukturované rozhovory s příslušníky, jak zkoumané minority, tak majority. Hlavním tématem antropologických výzkumů je sociální vyloučení. Uvedené téma je ve všech výzkumech velmi precizně zpracováno, snaží se identifikovat všechny jevy, které se na něm podílejí a následně určovat a objasňovat vztahy mezi nimi.

Výzkumy ze sociální politiky se v mnohém shodují s výzkumy sociologickými, zejména co se týče výzkumné perspektivy a definování cílové skupiny. Stejně jako antropologické výzkumy se i výzkumy sociální politiky snaží na jedince nahlížet jako součást určité sociální sítě, k tomu využívají již zmíněnou genealogickou metodu, terénní šetření a pozorování.

Romistické výzkumy se zabývají „sebeidentifikovanými“ Romy, kteří se k příslušnosti k romské minoritě hlásí vždy. Hlavním tématem je romský jazyk a jeho používání. Nejrozšířenější technikou v těchto výzkumech jsou nestrukturované rozhovory využívající narativní otázky.

Ekonomická sociologie se zabývá převážně nezaměstnaností Romů. Velká část těchto výzkumů je ale spíše zaměřena na postoje majority k nezaměstnanosti Romů. Uvedené pojetí, dle mého názoru, není špatné,

ale to by nesmělo zobecňovat zjištěná data jako obecně platná fakta o nezaměstnanosti Romů.

Demografie na Romy nahlíží sociologickou perspektivou, zaměřuje se především na statistické zpracování kvantitativních dat, ale v rámci migrace se zabývá i odhady a populačními projekcemi.

Historické studie většinou vychází z dat zpracovaných demografií a zabývají se historickým vývojem Romů.

Za negativní rys považuji skutečnost, že jednotlivé výzkumy nezohledňují, a díky svému charakteru ani zohledňovat nemohou, poznatky z ostatních výzkumů. Tento znak je obzvláště nežádoucí u oboru antropologie, sociologie a sociální politika, které by se mohly, při zkoumání aktuální situace, značně efektivně doplňovat. Velmi dobře je to vidět u výzkumů týkající se sociálního vyloučení, kterým se zabývají všechny tři obory, avšak každý z trochu jiného úhlu pohledu. Obtížné porovnání výsledků z důvodů výše uvedených je, dle mého názoru, újmou nejen pro výzkumníky, ale především pro ty, kteří z výsledků daných výzkumů musí vycházet a uplatňují je při výkonu svých profesí.

Určitým řešením by zcela jistě bylo stanovení jednoznačné definice Romů, je ovšem otázkou do jaké míry je to možné. Etnicita je, mimo jiné, závislá i na kontextu sociální mezietnické komunikace, která má dynamický charakter a stanovení jediné platné definice tak značně znemožňuje. Dalším řešením by mohlo být, alespoň vymezení jasných rysů, které by při sestavování konkrétní definice romské populace byly zohledňovány a které nikoli.

Seznam použitých zdrojů

1. FAY, Brian. *Současná filozofie sociálních věd : Multikulturní přístup*. 1.vydání. Praha : Sociologické nakladatelství, 2002. 324 s. ISBN 80-86429-10-5.
2. HIRT, Tomáš; JAKOUBEK, Marek. Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů : (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové). 1.vydání. Praha : Sociologický ústav akademie věd ČR, 2006. Situace "romských" populací v ČR: neetnický výkladový model, s. 95. ISBN 80-7330-098-2.

3. JANKŮ, Kateřina. *Lepší život: Migrace v česko-kanadských romských rodinách*. Brno, 2007. 164 s. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
4. KATEŘINA, Vojtěšková. 3. Studium sociální struktury jako konstruovaného prostoru. Sociální kategorizace a sociální identita. In ŠAFR, Jiří. *Sociální distance, interakce, relace a kategorizace: alternativní teoretické perspektivy studia sociální stratifikace*. 1.vydání. Praha : Sociologický ústav akademie věd ČR, 2009. s. 61-79. ISBN 978-80-7330-146-0.
5. LAWLESS, Robert. *Co je to kultura*. 1.vydání. Praha : Votobia, 1996. 198 s. ISBN 80-7198-106-0.
6. MAREŠ, Petr. Faktory sociálního vyloučení. 1.vydání. Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006. 41 s. ISBN 80-87007-15-8.
7. MAREŠ, Petr; SIROVÁTKA, Tomáš. Sociální exkluze a sociální inkluze : koncepty, diskurz, agenda. *Sociologický časopis*. 2008, 44, s. 271-294.
8. MORAVEC, Štěpán. Samý známý věci : Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. In HIRT, Tomáš; JAKOUBEK, Marek;. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. 1.vydání. Plzeň : Aleš Čeněk s.r.o., 2006. s. 9-73. ISBN 80-86898-76-8.
9. PAVELČÍKOVÁ, Nina; ŠRAJEROVÁ, Olga. Specifické menšiny v České republice : Romská menšina. In PETRÁŠ, René; SCHEU, Harald; PETRŮV, Helena. *Menšiny a právo v České republice*. 1.vydání. Praha : Auditorium, 2009. s. 198-212. ISBN 978-80-87284-00-1.
10. PODUŠKA, Ondřej; TOŠNER, Michal. *Imigrační - Azylová realita v ČR*. Praha : Odbor azylové a migrační politiky, 2003. Imigrační - Azylová realita v ČR, s. 94. OAMP 770/2003.
11. RABUŠIC, Ladislav. Koho češi nechtějí? : O symbolické sociální exkluzi v české společnosti. In *Sborník prací fakulty sociálních studií brněnské univerzity : Sociální studia 5*. 1.vydání. Brno : [s.n.], 2000. s. 63-81.
12. RADOSTNÝ, Lukáš. Faktory sociálního vyloučení. In RADOSTNÝ, Lukáš. *Faktory sociálního vyloučení*. [s.l.] : [s.n.], 2000 [cit. 2010-02-23]. Dostupné z WWW: <<http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/publikace/Radostny.pdf>>.

13. RAICHEL, Jiří. Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. 1. vydání. Praha: 2009. 184 s. ISBN 978-80-24730-06-6.
14. RŮŽIČKA, Michal, HENIG David .. "Identita v sociálním výzkumu: epistemologické meze". in Petr Mareš, Ondřej Hofírek (eds.). Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze. Brno: MUNI 2007. s. 225-245. ISBN 8021044395.
15. SIDIROPULU JANKŮ, Kateřina; RIPKA, Štěpán; KAŠPAROVÁ, Irena . *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice - Moravské lokality*. 1.vydání. Praha : [s.n.], 2008. 375 s. ISBN 978-80-87041-56-7.
16. UHEREK, Zdeněk. Romská migrace ze Slovenska v kontextu evropských migračních trendů. *Sociologický časopis*. 2007, 43, s. 747-774.
17. UHEREK, Zdeněk; WEINEROVÁ, Renata. *Migrace do České republiky, sociální integrace a lokální společnosti v zemích původu : (prostor bývalého SSSR a slovenští Romové)*. 1.vydání. Praha : Etnologický ústav Akademie věd ČR, 2004. 203 s. ISBN 80-85010-69-0.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Kudláčková Jana

Název katedry a fakulty: Katedra sociologie a andragogiky FF UP

Název práce: Romové jako objekt sociálněvědních výzkumů

Počet znaků: 78 000

Počet příloh: 1

Počet titulů použité literatury: 17

Klíčová slova: Romové, analytické a lidové modely, výzkumné přístupy, sociální kategorizace, sociální exkluze, migrace, kvantitativní a kvalitativní metodologie

Práce se zabývá přístupem jednotlivých sociálních věd k Romům, jako objektům jejich výzkumů. Základní optika, pomocí níž nazírají jednotlivé obory ve svých výzkumech na Romy, je určována především vědomě či nevědomě zvolenou výzkumnou perspektivou a definováním cílové skupiny. Zmíněná kritéria byla sledována u konkrétních výzkumů a následně roztríděna a zobecněna dle zastoupenosti v jednotlivých vědách. Autorka si všímá frekvence zastoupení hlavních výzkumných témat u jednotlivých oborů a dále se zabývá konkrétním pojetím nejčastějších z nich, tzn. sociální exkluzí a romskou migrací. Závěr práce je věnován metodologii a analýze výstupů z výzkumů užívaných v jednotlivých oborech.

Annotation:

First Name: Jana

Surname: Kudláčková

Faculty: Faculty of Sociology, Department of Sociology and Adult education

Work Title: Roma as the topic of social research

Number of letters: 78 000

Number of attachments: 1

Number of literature titles used: 17

Keywords: The Roma, analytic and popular models, exploration approach, social categorization, social exclusion, migration, quantitative a qualitative methodology.

The thesis focuses on the approach of particular social sciences to Romani people as a subject of research. The basic method used in science disciplines for a research on Romani people is determined by a knowingly or unknowingly chosen research perspective and by defining focus groups. The mentioned criteria has been investigated in specific studies and subsequently classified and generalized by their representation in particular sciences. The author notices the frequency of representation of the main research topics in individual subjects and deals with a specific conception of the most frequent topics i.e. social exclusion and The Roma migration. The conclusion of the work is dedicated to methodology and analysis of research outputs used in particular subjects.

Příloha č.1

Seznam použitých výzkumů

1. „Analýza individuálního přístupu pedagogů k žákům se specifickými vzdělávacími potřebami“ ČLOVĚK V TÍSNĚ. 2009.

2. „Analýza migračního klimatu a migračních tendencí do západoevropských zemí v romských komunitách ve vybraných městech ČR“ GABAL ANALYSIS&CONSULTING. 2000.
3. „Analýza postojů a vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže“ GABAL ANALYSIS&CONSULTING. 2007.
4. „Analýza romských lokalit Libereckého kraje“ HOLEK. 2007.
5. „Analýza situace romských sociálně vyloučených enkláv ve Středočeském kraji“ ČLOVĚK V TÍSNI
6. „Analýza sociálně vyloučených romských lokalit absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti“ GABAL ANALYSIS&CONSULTING. 2006.
7. „Analýza současných integračních opatření veřejné správy vůči obyvatelům vybraných sociálně vyloučených lokalit a identifikaci potřeb a možností otevření pracovního trhu pro současné potenciální slovenské migranty ze sociálně znevýhodněných lokalit etnického charakteru“ BOLF. 2004
8. „Analýza soudobé migrace a usazování příslušníků romských komunit ze Slovenské republiky na území ČR“ IOM. 2003.
9. „Autostereotyp a projektovaný autostereotyp Romů žijících v sociálně vyloučené lokalitě“ RŮŽIČKOVÁ. 2008
10. „Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice - moravské lokality“ SIRDOPULŮ JANKŮ. 2008.
11. „Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit“ HIRT, JAKOUBEK. 2004
12. „Etnický původ a migrace: případová studie azylové migrace slovenských Romů do ČR v letech 1998 – 2006“ STRIELKOWSKI. 2007

13. „Identifikace potřeb obyvatel sociálně vyloučených romských enkláv ve vztahu ke vzdělávacím institucím na příkladu jazyka“ BUDILOVÁ, JAKOUBEK. 2006.
14. „Imigrační a azylová realita v ČR“ PODUŠKA, TOŠNER. 2003.
15. „Interetnické konflikty“ ŠTĚCHOVÁ. 2004.
16. „Krajský výbor svazu Cikánů-Romů v Brně v letech 1969 – 1973“ BENČÁKOVÁ. 2009
17. „Kriminologické charakteristiky dětí s nařízenou ústavní či ochrannou výchovou“ VEČERKA, HOLAS, ŠTĚCHOVÁ. 1999
18. „Lepší život: migrace v česko-kanadských romských rodinách“ JANKŮ. 2007.
19. „Lokální politika zaměstnanosti Romů v Ústí nad Labem“ IROVÁ. 2008.
20. „Masokombinát Kladno“ RADOSTNÝ, RŮŽIČKA. 2005
21. „Mezinárodní srovnávací studie k problematice vzdělávání, zaměstnávání a bydlení Romů“ EQUAL. 2000
22. „Motivace romských rodičů na poli vzdělávání“ GRUBEROVÁ. 2009.
23. „Obraz Romů v televizní zpravodajství- příklad mediální konstrukce reality“ SEDLÁKOVÁ. 2007.
24. „Postoj delikventní romské mládeže k instituci školy“ RYŠÁNKOVÁ. 2009
25. „Postoje Romů ke vzdělávání“ KOPECKÁ. 2006.
26. „Problematika užívání drog u romské populace“ GÁBOROVÁ. 2007.
27. „Projekce vnímání české etnické menšiny do otázek zaměstnanosti“ BRODOVÁ. 2005.
28. „Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č.1336 v říjnu 2006“ GRYGAR, STOCKELOVÁ. 2006.

29. „Případová studie azylové migrace slovenských Romů do české republiky v letech 1998 – 2006“ STRIELKOWSKI. 2007.
30. „Psychosociální aspekty sociálního vyloučení Romů“ NOVÁKOVÁ. 2006.
31. „Romové a nevládní, neziskové romské a proromské občanské organizace přisívající k integraci tohoto etnika“ ŠIKLOVÁ
32. „Romové v České republice- Jak se žije Romům v Česku?“ ŘEHÁK. 2006
33. „Romové v Československu v letech 1945 - 1967 - vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady“ Haišman.
34. „Romové z pohledu statistiky a demografie“ KALIBOVÁ. 1999.
35. „Romská minorita a postupy integrace“ ŠTĚCHOVÁ. 2002.
36. „Romská populace a zdraví“ NESVADBOVÁ, ŠANDERA. 2009.
37. „Romské obyvatelstvo na Ostravsku 1945 – 1975“ PAVELČÍKOVÁ. 1999.
38. „Romské ženy v českém veřejném prostoru“ PURKRÁBKOVÁ. 2009.
39. „Rozhovory s Romy, kteří požádaly o azyl ve Velké Británii“ TROJANOVÁ. 2001.
40. „Situační analýza sociálně vyloučených lokalit na území města Litvínova se zaměřením na sídliště Janov“ AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. 2009.
41. „Sociálně pedagogické faktory ovlivňující edukaci romských dětí“ ŠTĚPAŘOVÁ. 2009.
42. „Sociální vyloučení Romů a česká společnost“ GABAL, ČADA, SNOPEK. 2008.
43. „Socioekonomická analýza sociálně vyloučených lokalit na území města Most“ TOMČÍK. 2008.

44. „Sociolingvistický výzkum situace romštiny na území ČR“
ČERVENKA. 2009.
45. „Sonda do zdravotního stavu a životního stylu českobudějovických romů“ ELICHOVÁ. 2004.
46. „Stacionární výzkum ve vybraných lokalitách zohledňující situaci Romů vzhledem k proběhlé nebo probíhající migraci z území Slovenska“ ČLOVĚK V TÍSNI. 2004.
47. „Výzkum kriminality v sociálně vyloučených lokalitách na Sokolovsku, Mostecku a v Ústí nad Labem“
48. „Výzkum příčin sociálního napětí v Litvínově: lokalita Janov“ TOŠNER. 2009.
49. „Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žákyň a žáků“
GABAL ANALYSIS&CONSULTING. 2009.
50. „Způsoby obživy romských populací souvisejících s trestnou činností“
VEČERKA, ŠTĚCHOVÁ. 2008